

Willem van Zon bouwpastoor van het begijnhof te Breda - een historisch portret -

door

WILLEM BERGÉ

Oorsprong der familie van Zon

Willem van Zon stamde uit het zeer oude geslacht Van Son, in de Middeleeuwen ook Van Zonne genaamd; mogelijk gaat de naam van oorsprong terug op het dorp Son bij Eindhoven dat op oude kaarten eveneens met Zonne werd aangeduid¹. Een der oudste vermeldingen betrof Joannes van Zonne, wiens dochter Katharina gehuwd was met Henricus van Broecheven; dit echtpaar verkreeg in 1369 een hoeve te Oerle onder Tilburg en in 1402 een hoeve en goed te Aesvoort onder Hilvarenbeek. Van de hierna volgende generatie bezat Jan van Zon, geboren omstreeks 1370, verschillende landerijen in Tilburg en een huis op de Heuvel aldaar². Weer een generatie verder was de omstreeks 1430 geboren Jan van Son [sic] eigenaar van een hofstede en landerijen in de Hasselt bij Tilburg. In de 16de eeuw waren leden van de familie uit Hasselt, Korvel en Loon op Zand meer westwaarts aan te treffen met hofsteden en landerijen te Dongen, in de 17de eeuw te Raamsdonk en Oosterhout. Vanuit deze laatste drie plaatsen zou het bekende geslacht Van Son zich tenslotte verspreiden over Nederland en België.

Onderdrukking der katholieken

In deze streek die in de periode 1628-1637 definitief door de Staatse troepen werd veroverd, was de situatie voor de katholieken bijzonder slecht. Een tijdperk van onderdrukking en vervolging brak aan. De kerken werden geplunderd en in bezit genomen door de protestanten; de priesters die afkomstig waren uit de niet-veroverde gebieden werden verbannen, de inheemse priesters werd de uitoefening van hun taak verboden. Bij de Vrede van Munster in 1648 was geen enkele clause opgenomen over de uitoefening der katholieke godsdienst. Het gevolg hiervan was dat na de inlijving van het noordelijk deel van Brabant bij de Zeven Vereenigde Provinciën, de Staten met volstreekte willekeur de katholieken onderdrukten. Op scholen kregen de katholieke kinderen onderricht in bijbellezing, psalmgezang en in de gereformeerde catechismus; zij mochten de gereformeerde kinderen niet *verdoemen ofte enige Paperyen inplanten*. De liturgie vond in het strengste geheim plaats op

zolders en in schuren. Overal waren de kloosters gesloten; bij uitzondering mochten in Breda het Begijnhof en het Norbertinessenklooster Sint Catharinadal blijven bestaan wegens hun relaties tot de Nassau's, maar de kerken werden hen afgenomen. Het voortbestaan van de katholieke godsdienst vergde grote geldelijke offers. In deze tijd moest degene die zijn huis, veld of schip beschikbaar had gesteld voor een godsdienstige oefening 200 gulden boete betalen en elke deelnemer aan deze oefening 25 gulden; de priester werd verbannen. Voor het dopen van een kind werd een boete geheven van 100 gulden, evenals voor het sluiten van een huwelijk ten overstaan van een priester. Het plakkaat van 16 februari 1651 in de Baronie van Breda hield in dat de katholieken geen politieke rechten meer hadden, geen functies voor rechtscolleges en geen benoemingen voor ambten zouden krijgen. Het vermijden van sancties op deze wetten was soms mogelijk door zeer veel geld te geven. Lage ambten konden in Brabant op deze wijze door katholieken bekleed worden³.

Het is begrijpelijk dat onder dergelijke omstandigheden een tak der familie van Son protestant is geworden. Uit deze tak, aanvankelijk te Geertruidenberg gevestigd, kwamen in de 17de en 18de eeuw burgemeesters, schouten en advocaten voort; anderen kregen functies bij de V.O.C. en tot in de 19de en 20ste eeuw waren dit patricische families, geparenteerd aan de protestantse Nederlandse adel⁴. Bij één tak van de katholiek gebleven familie van Son zouden eerst in de 19de eeuw weer hogere ambtsdragers zoals burgemeesters voorkomen⁵.

Hiermee moet duidelijk worden hoe definitief beslissend het voor het succes van een nageslacht was of één voorvader protestant werd, dan wel dat deze ondanks alle tegenwerking en andere moeilijkheden vasthield aan het oude geloof.

Na 1672, met de invallen van Lodewijk XIV in de Republiek, was een verzachting in de repressie opgetreden; de drossaards werden meer gematigd uit vrees voor de Fransen. Oogluikend werden diensten door priesters toegelaten. In het geheim kon men godsdienstoefeningen bijwonen; huizen en schuren werden ingericht tot bidplaats. De kerk bezat geen rechtspersoonlijkheid en kon derhalve geen eigendom hebben. De bedehuizen en pastorieën gingen door voor particulier bezit of als eigendom van een maatschappij. Maar het kostte de katholieken zeer veel geld. Voor het inrichten van een kerkschuur of iets dergelijks waren recognitiepenningen vereist, admissiegelden en douceurs om ontheffing van de strenge bepalingen te verkrijgen. Voor een priester moest 150 tot 300 gulden per jaar betaald worden aan recognitiegelden. Soms verdubbelde de baljuw of schout de som een volgend jaar. In geval van opvolging door een andere priester moest admissiegeld betaald worden. Sommige schouten, baljuws of stadhouders eisten 400 gulden als admissiegeld⁶. Bij de aanstelling van een nieuwe schout eiste deze als *don gratuit* soms 700 gulden, soms 1000 gulden van de katholieke bevolking. Ongetwijfeld heeft ook de katholiek gebleven familie van Son in Waspik en Raamsdonk zeer veel geld betaald aan de schout, welk ambt in het bezit was van hun protestant geworden verwanten!

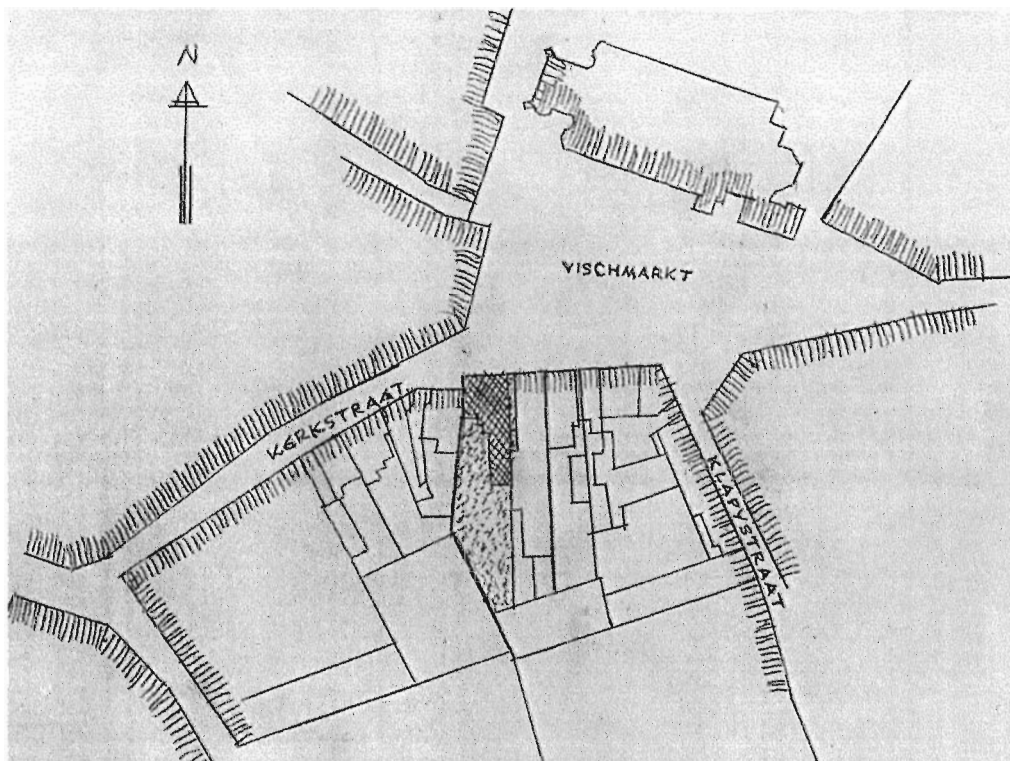
Door de Staten Generaal werd niets ondernomen om de welvaart in Brabant te bevorderen. Een zeer groot deel der bevolking was behoeftig. De belastingen in de 17de eeuw waren voor de gehele republiek hoog; vanaf 1670 tot aan het midden der 18de eeuw werden deze door een reeks van oorlogen zelfs schrikbarend hoog⁷. De meeste bestuurders waren overigens protestanten uit het Noorden, die later weer te-

ruggingen om te rentenieren en hun plaatsen aan andere protestanten nalieten. Een aantal rijke katholieken emigreerde naar de Zuidelijke Nederlanden. Ook daardoor kwamen de lasten neer op een relatief kleine groep katholieken die niet armlastig waren en bezittingen hadden.

De familie van Zon

In deze uiterst penibele omstandigheden is het des te meer verbazingwekkend hoe een aantal katholieke families toch nog in een zekere welvaart konden leven. De vader van Willem van Zon heette Jacobus en was in 1740 te Raamsdonk geboren als zoon van Jan Cornelis van Son en Adriaentje Cornelis Kamp (een dochter van de schepen Cornelis Camp en Adriaentje de Jongh).

Jacobus trouwde in 1766 met Catharina Adriaen Oomen, een dochter van Adriaen Joris Aert Oomen (en Adriaentje Abrahami Maes) waarvan het voorgeslacht te Oosterhout bekend is vanaf het begin der 15de eeuw en verscheidene schepenen en gezworenen kende; in het algemeen waren dit soms grote soms kleine zelfstandige boeren met een eigen bedrijf, soms echter ook heerboeren die pachters in dienst hadden. Catharina was langs haar overgrootvader Aert Joris Oomen nauw gerelateerd aan het voorgeslacht van haar echtgenoot⁸.

1. Ligging van het geboortehuis van Willem van Zon te Oosterhout.

Jacobus van Zon was landeigenaar, zeker vanaf 1780, maar vermoedelijk veel eerder; zijn landerijen werden aan pachters uitbesteed⁹. Zijn naam schreef hij in de jaren tachtig van de 18de eeuw als Van Zon, conform een modernisme dat in deze periode was opgekomen. De familie woonde vermoedelijk al in de 18de eeuw in een huis aan de Vischmarkt te Oosterhout, de tegenwoordige Markt¹⁰.

Uit het huwelijk van Jacobus van Zon en Catharina Oomen werden vijf kinderen geboren, waarvan er drie in leven bleven en huwden. Catharina overleed een paar maanden na de geboorte van haar jongste kind, en twee jaar later hertrouwde Jacobus met Maria van Loon. Ook zij was een telg uit een oud Oosterhouts geslacht; in het begin der 15de eeuw werd Hendrick van Loen vermeld als schepen van Oosterhout, en de eerst bekende stamvader van Maria was Joosten van Loon, die omstreeks 1517 geboren werd¹¹. De ouders van Maria waren Adriaen Willem van Loon en Adriaentje Claessen van den Boogaerdt. Bij de familie van Loon kwamen verschillende binnenvaartschippers voor; in vroeger eeuwen werd de infrastructuur vooral bepaald door waterwegen. De grote transportbedrijven van nu hadden hun voorgangers in de binnenscheepvaart. Maar ook voor personenvervoer was juist in de 18de eeuw de binnenscheepvaart belangrijk geworden. Daarnaast was de combinatie van schipper en koopman (van de te vervoeren waren) een veel voorkomend fenomeen¹².

Jacobus van Zon en Maria van Loon huwden in 1776 en kregen zeven kinderen; Willem werd geboren op 12 maart 1783. Van de overige kinderen zouden er drie op jonge leeftijd overlijden, drie andere zouden later trouwen. Van het gehele gezin van Jacobus (uit beide huwelijken) bleven aldus zeven kinderen in leven.

De jeugd van Willem van Zon

2. Portret van Willem van Zon (1783-1859).

Willem was genoemd naar de grootvader van zijn moeder, Willem Jan van Loon. Bij zijn doop fungeerden als peetouders Cornelis van Loon en Anna van Loon (hun verwantschapsgraad is onbekend). De pastoor die de doop verrichtte was Adrianus Crul die toen sedert enige jaren landdeken was van Breda (deken van het land van Breda). In de kleuterjaren van Willem werd tweemaal een broertje geboren

dat beide keren jong overleed, en toen hij de leeftijd van zeven jaar had bereikt werd zijn jongste zusje geboren, Johanna Catharina. Hij had een drie jaar oudere broertje Jan, en zijn zusje Wilhelmina was vijf jaar ouder. Dan waren er nog de broer en twee zusjes uit het eerste huwelijk van zijn vader, die resp. 14, 12 en 11 jaar ouder waren dan Willem. Hij ging naar school in Oosterhout, en met het gezin ter kerke in een gebouw aan het einde van het Kerkpad dat in feite een kerkschuur was¹³.

Ofschoon in de 18de eeuw de onderdrukking van de katholieken draaglijker was dan daarvoor, moest de uitoefening van de godsdienst toch min of meer in het geheim geschieden. Voor het vormsel, dat alleen door de bisschop toegediend kon worden kwam men in zeer grote getale vanuit de Generaliteitslanden en zelfs vanuit Holland naar de grensplaatsen in de Oostenrijkse Nederlanden. Zo legde Bisschop de Nelis van Antwerpen in zijn dagboek op 3 september 1785 vast, op weg zijnde naar Turnhout, dat hij in Weelde, Poppel en Postel een zeer groot aantal vormelingen verwachtte uit de Baronie, de Meijerij en uit Holland. Op 10 september schreef hij dat hij in Weelde, Poppel en Arendonk ongeveer 5000 personen, waarvan de meesten volwassen Hollanders waren, had gevormd. Terug in Antwerpen noteerde hij dat hij in Poppel nog ongeveer 1950 personen moest vormen. De liturgie bestond meestal uit een H.Mis, een preek, het *Veni Creator*, een korte toespraak en de toediening van het vormsel¹⁴. Willem van Zon zal wellicht niet tijdens de jaarwisseling van 1790-1791 gevormd zijn, toen de bisschop door het noordelijk deel van Brabant reisde en er in tientallen schuilkerken preekte. Bij die gelegenheid namelijk drukte Bisschop de Nelis de pastoor te Dorst op het hart om geen kinderen jonger dan zeven jaar te zenden voor het vormsel: *want zij zijn niet in staat de waarde van het sacrament te schatten*¹⁵. In 1794 was de situatie voor de katholieken opnieuw verbeterd, nadat de Fransen in 1793 Breda waren ingetrokken (maar inmiddels ook weer de stad verlaten hadden). Zodoende werd de bisschop in staat gesteld ook in de Generaliteitslanden het vormsel toe te dienen. Tevoren werden de pastoors gewaarshuwd dat zij de vormelingen moesten voorbereiden. De bisschop, na Antwerpen op 28 juni 1794 verlaten te hebben, ging in Breda vormen en in vele omliggende parochies¹⁶. Willem van Zon was destijds elf jaar en zou toen het vormsel van Monseigneur de Nelis ontvangen kunnen hebben.

Juist in dezelfde periode ontstond er in Oosterhout een concentratie van leger-eenheden. De Prins van Oranje had in het voorjaar kwartier gehouden bij De Vijf Eiken; de Hertog van York had er zijn hoofdkwartier op 3 augustus 1794, maar diens troepen trokken zich al plunderend terug, richting Den Bosch en Grave. De schermutselingen duurden tot september. Vervolgens werd op 30 januari 1795 Breda bezet door de Fransen. Voor de katholieken betekende dit het einde van de onderdrukking en de juridische gelijkstelling tussen katholieken en protestanten nam een aanvang¹⁷.

Aangenomen moet worden dat Willem van Zon, evenals verschillende jongens uit zijn omgeving, op twaalfjarige leeftijd (in 1795) naar de Latijnse School te Turnhout zal zijn gegaan, omdat die te Breda protestants georiënteerd was. Tengevolge van de bedreiging van de persoonlijke vrijheid der priesters in de nieuwe provincies der Franse Republiek werd de Turnhoutse school in de loop van 1797 gesloten. Vele priesters uit het zuidelijk deel van het bisdom Antwerpen kwamen naar het noordelijk gedeelte dat aan de Bataafse Republiek behoorde, en waar

een nieuwe vrijheid heerste op basis van dezelfde principes, hoe paradoxaal het ook lijkt. Dáár werden nieuwe Latijnse Scholen opgericht, onder meer in 1797 te Oosterhout, waarvoor de docenten uit het zuiden kwamen. De nieuwe rector F.Vaes was een norbertijn van de opgeheven abdij van Postel; de twee andere professoren waren Lucas van Aert die in Turnhout had gedoceerd en Henricus Huybrechts uit Meerle.

Willem van Zon zal met vele andere scholieren noodgedwongen uit Turnhout vertrokken zijn en op de nieuwe Latijnse School in Oosterhout zijn studie vervolgd hebben. De school was ingericht in een huis aan de Schapendries; er was slechts één lokaal per professor. Toch was het aantal leerlingen groot: in 1799 waren er 73 jongens. Er was geen internaat, de leerlingen woonden bij de burgers van Oosterhout en Willem van Zon zal uiteraard thuis hebben gewoond.

3. Geboortehuis van Willem van Zon te Oosterhout (niet meer bestaand) vanaf de toren van de Sint Jan, c. 1910-1920.

Buiten de lessen waren er verplichte studie-uren. In de zomer was er al vóór de schoolmis, die om zeven uur begon, een studie-uur van half zes tot half zeven; eveneens vóór en na het middagmaal van elf tot twaalf en van één tot twee, en in de middag was er nog een studie-uur van vijf uur tot half zeven. In de winter waren er veel minder studie-uren, wellicht wegens de korte tijd dat er daglicht was. Vanaf de tweede klas waren de leerlingen verplicht latijn te spreken. Buiten de school waren de regels streng: men mocht in de winter 's avonds niet meer na half zeven buiten komen, in de zomer niet meer na acht uur. Ook moest men om kwart over negen in bed liggen: *die buiten zijn bed zal bevonden worden, zal vier dagen, en die afwezend zal zijn zal veertien dagen op de speel-uren 't huys blijven*; kennelijk werd dit gecontroleerd. Men mocht ook niet jagen, vissen, op het ijs gaan, zwemmen of *baaijen*, men mocht geen herberg binnengaan, niet snuiven of tabak roken vooral niet in het

openbaar of buitenshuis, en het was verboden een mes, zelfs een pennemes bij zich te hebben. Ook mocht men zich nooit verder dan een kwartier gaans buiten Oosterhout begeven; op alle vrije middagen was er een appèl om half vier. De straffen waren streng: zelfs bestond er het hatelijk middel dat eeuwen lang op de Zuidnederlandse scholen had bestaan, om pas dan van de straf verlost te worden nadat men een ander had aangebracht¹⁸.

Intussen was de oudste halfzuster van Willem van Zon, Adriaentje, in 1794 getrouwd met Jacobus van Doremalen, die beurtschipper was van Breda op 's Gravenhage. Helaas overleed Adriaentje of kort na de geboorte van haar enig dochtertje of hoogstens een paar jaar nadien. De weduwnaar zou later in 1793 hertrouwen met Joanna Schoormans, dochter van een Oosterhoutse pottenbakker; het dochtertje zou jong overlijden¹⁹. De tweede halfzuster van Willem van Zon, Joanna, huwde in 1797 met Cornelis Laurentius Stadthouders uit Oosterhout, die zich als bakker in Breda vestigde. Vermoedelijk toen al maar zeker later bewoonden zij een groot pand in de Brugstraat (later Tolbrugstraat 17, hoek Nieuweweg) met een stalling aan de Nieuwe Weg. Dit huis lag dichtbij de Brugstraatse kerk waar diens peetoom, Cornelis Laurentius Smits, pastoor was. Later zou Willem van Zon door zijn benoeming in Breda vermoedelijk veel contact met hen hebben gehad²⁰. Een paar jaar nadien trouwde zijn halfbroer Adriaan met Joanna Cornelia Tack. Hij bezat één of meerdere schepen en vervoerde daarmee de in Oosterhout gefabriceerde potten en ander aardewerk naar Rotterdam; iets later noemde hij zich grossier in potten. Officieel was hij in Rotterdam gevestigd en ook speelde zich daar zijn familieleven af²¹. Later na de dood van zijn vrouw hertrouwde hij met Anna Willems van Berkel, dochter van een Oosterhoutse pottenbakker en geparenteerd aan de Oosterhoutse pottenbakkersfamilie Schoormans²².

In het voorjaar van 1801 had Willem van Zon zes jaar op de Latijnse School gezeten en ging vervolgens naar het Seminarie. Of Deken Adriaan Crul hierbij had bemiddeld is goed mogelijk: deze was bij de oprichting van het *Seminarium* de instigator geweest²³. Wegens de sluiting van het Seminarie te Antwerpen was een Seminarie opgericht in Breda dat gevestigd werd in de Karrestraat en geopend werd op 12 juni 1798. Op 1 oktober 1800 werd dit verplaatst naar het landgoed Ypelaer²⁴. Wegens de officiële opheffing van het bisdom Antwerpen bij het concordaat tussen Napoleon en Paus Pius VII in 1801, verkreeg het Seminarie van Breda hiermee een meer officiële status²⁵. Oprichter en president van het Seminarie was Adrianus Oomen; hij gaf er onderwijs in theologie²⁶. Als provisoren fungeerden Adriaan Crul als landdeken en met deze de drie pastoors van Breda: Cornelis Laurentius Smits, Ignatius van Gils van de Waterstraatkerk en Adriaan van Dongen van de Nieuwstraatkerk; de beide laatsten waren afkomstig uit resp. Oosterhout en Den Hout, en (evenals beide andere heren) dus bekend met de familie van Zon, Adriaan van Dongen zou in 1803 bij de oprichting van het apostolisch vicariaat van Breda, door Paus Pius VII worden benoemd als eerste *Vicarius Apostolicus*²⁷.

Behalve Adrianus Oomen had Willem van Zon als professoren P.A. Michielsen, Joseph Chedeville, die in 1804 naar het Seminarie te Warmond vertrok, en Adrianus Binck²⁸. Medestudenten waren onder meer Jan Luykx uit Etten, Jan van der Heyden uit Wagenberg, Walter Vermeulen uit Den Hout en Willem Oomen uit Teteringen.

De onderlinge relaties bij de familie van Zon lijken goed te zijn geweest, gezien de keuze van peetouders bij de frequente geboorten of die van getuigen bij huwelijken. Zowel bij de oudere generatie van de broers en zusters van Jacobus van Zon en diens echtgenoten Catharina Oomen en Maria van Loon als bij de jonge generatie werden steeds peetouders en getuigen gekozen zonder onderscheid van halfzusters of-broers of van stiefouders. Maar ook was de keuze ongeacht of de familieleden dichtbij of veraf woonden. Dit moet een aanzienlijke en voor die tijd verbazingwekkende reisvaardigheid hebben teweeggebracht, vooral bij dopen omdat bij de familie van Zon slechts zelden een plaatsvervanger de peetouders verving. In deze tijd waarin van rechte of verharde wegen nauwelijks sprake was (nog afgezien van kronkelige waterwegen, enkele kanalen daargelaten) is het verbluffend dat voor de doop van kinderen bij de families te Rotterdam daar steeds familieleden uit Raamsdonk of Oosterhout aanwezig waren. Toch vond de doop zo mogelijk op de dag der geboorte of hoogstens daags erna plaats, en moesten de peetouders toch eerst verwittigd worden³⁰. Ook Willem van Zon was meerdere malen peetoom bij de geboorte van nichtjes en neefjes. Zo was hij op 2 juli 1804, nog seminarist zijnde, met zijn zus Wilhelmina in Rotterdam bij de doop van een zoontje van hun halfbroer dat Willem genoemd werd³¹. Ook de ouders van Willem van Zon reisden tot op hoge leeftijd naar hun kinderen die buiten Oosterhout woonden³².

Op 19 mei 1807 had Willem van Zon de priesterwijding ontvangen, die wellicht op Bovendonck te Hoeven, het vroegere buiten van Bisschop de Nelis, plaatsvond³³. Toch zal de feestelijkheid wel bijzonder getemperd geweest zijn want vier dagen tevoren was zijn halfzuster Joanna te Breda overleden; zij liet vier kinderen na waarvan het jongste slechts één jaar oud was.

De eerste jaren van het priesterambt

In het najaar, op 21 november 1807, werd Willem van Zon als assistent te Made aangesteld. Het was slechts ruim acht maanden dat hij deze post bekleedde toen hij per 8 augustus 1808 werd benoemd als tweede kapelaan te Oosterhout³⁴. De kerk was nog dezelfde als waarin hij gedoopt was, de parochiekerk van de familie. Deze schuurkerk was vernieuwd geweest in 1737, bij welke gelegenheid de schout beval om de vernieuwing weer af te breken hetgeen geschied was. Later was de kerk-schuur toch weer hersteld en inwendig verfraaid³⁵. De pastoor van de kerk, Deken Adriaan Crul, was twee jaar tevoren met emeritaat gegaan; in diens plaats was Gerard Smits als pastoor benoemd, een neef van Cornelis Laurentius Stadthouders, de zwager van Willem van Zon. Als eerste kapelaan was Henricus Rubbens uit Gilze reeds vanaf 1803 daar werkzaam.

Het zal voor Kapelaan van Zon aanvankelijk goed zijn geweest om in zijn vroegere parochiekerk te werken, zo dicht bij zijn ouderlijk huis waar zijn ouders en zijn twee nog ongehuwde zusters woonden. Zijn oudere broer Jan was kort vóór zijn benoeming in Oosterhout getrouwd met Maria Goverde. Hij was schipper en voer met zijn schip *De Vrouw Maria* de eerste jaren onder meer naar de zuidelijke departementen, maar behield Oosterhout als vaste woonplaats waar zijn gezin gevestigd was³⁶.

De oude kerk van Oosterhout die in 1625 was genaast, werd in 1809 aan de katholieken in gebruik gegeven. Bij de overdracht werd bepaald dat de goederen die tot de kerk behoorden voor tweederde deel zouden terugvallen aan de katholieken. In weerwil van deze overeenkomst behielden de protestanten deze goederen toch en verkochten zij deze daarop in 1818 waarmee ze in katholieke handen kwamen. Bovendien werd bij de overdracht van de kerk door de protestanten een bedrag bedongen van 7000 gulden; daarenboven moesten de katholieken het middeleeuwse kerkgebouw herstellen en van een inrichting voorzien³⁷. Kapelaan van Zon heeft dit alles van zeer nabij meegemaakt; ook zal hij zich ingezet hebben om de geldelijke steun van de meer welvarende inwoners te verkrijgen teneinde dit alles te realiseren.

Eén jaar later, op 11 oktober 1810, overleed Pastoor Smits; enkele weken daarna werd de eerste kapelaan, Hendrik Rubbens, tot pastoor benoemd. Willem van Zon werd nu eerste kapelaan en als tweede kapelaan werd Jan Otten benoemd die eveneens uit Oosterhout geboortig was. Helaas overleed deze laatste reeds een half jaar na zijn benoeming. In zijn plaats werd Jacobus Looijens uit Bergen op Zoom benoemd³⁸. Al deze turbulente gebeurtenissen waarbij Willem van Zon ten nauwste betrokken was, zullen niet bevorderlijk geweest zijn om rustig de priesterlijke taken te vervullen. Het zal dan ook wellicht enige opluchting bij hem hebben veroorzaakt, dat hij op 18 juni 1814 de benoeming kreeg van *Vicarius* bij de proost van de Priorij Catharinadal te Oosterhout³⁹.

4. Portret van Proost Guilielmus van Gennep (1760-1837) met linksboven de kloosterkerk, gebouwd toen Willem van Zon aldaar vicaris was.

De proost had een hoge kerkelijke functie binnen de priorij van de norbertinesen. Hij was uiteraard een norbertijn en droeg een ring en een gouden borstkruis als tekenen van zijn hoge waardigheid⁴⁰. De priorin was echter het hoofd van de priorij, met eigen macht en was onafhankelijk van de bisschop; ofschoon zij hiërarchisch iets lager stond dan een abdis was zij, zeker wanneer het zoals hier een zelfstandige priorij betrof, daarmee vergelijkbaar en droeg zij een ring en een borstkruis. Het is wel verwonderlijk dat al in de 18de eeuw hier vicarissen werden aangesteld door het bisdom van Antwerpen: dus dat een seculier priester (dus afhankelijk van de bisschop) werd benoemd binnen een autonome priorij. De reden hiervoor kan zijn geweest dat er steeds veel gelovigen uit de omgeving ter kerke gingen. Een andere reden kan

geweest zijn dat het bisdom (en daarna het apostolisch vicariaat) er toch als het ware een legatie wilde in de persoon van de vicaris⁴¹. Als proost resideerde vanaf 1801 Guilielmus van Gennep, afkomstig van de Park-abdij nabij Leuven. Hij had de verschrikkingen meegemaakt die daar vanaf 1789 plaats hadden gevonden. Het was begonnen door de Oostenrijkse regering met steeds hogere aanslagen, confiscatie van goederen, opheffing en daarna plundering. Met de komst van de Fransen moesten de overgebleven heren vluchten, werden bij terugkomst gevangengenomen, vluchtten opnieuw en werden intussen de laatste eigendommen geroofd of verbeurd verklaard. Deze verschrikkingen duurden tot 1802; de proost zal het ongetwijfeld aan zijn jonge vicaris hebben verteld. Proost van Gennep moet de proosdij als een vrijplaats hebben beschouwd⁴². Hij had zijn vertrekken in het oude slotje De Blaauwe Camer en ook zijn vicaris woonde daar; de overige gebouwen behoorden aan het kloosterslot. Priorin was Joanna de Haes, een dame die uit Breda afkomstig was en reeds 77 jaar oud toen Willem van Zon zijn benoeming kreeg. Nog kort tevoren, in 1810, was de priorij met opheffing bedreigd geweest omdat het uitsluitend een contemplatief klooster betrof. Derhalve werd een vertrek in het huis van een katholieke familie te Breda ingericht waar de norbertinessen kosteloos onderricht konden geven. Onder de benaming van zusters van liefdadigheid mocht de orde zodoende voortbestaan⁴³. Echter een *numerus clausus* van 29 zusters werd door de staat geëist, welke eis eerst in 1841 werd opgeheven. Bij de komst van Willem van Zon werd door de norbertinessen aangemerkt *Den Heer van Son weereyken priester, geweest synde eersten capellaen van dese vryheyd, heeft den eersten julij 1814 synen dienst als vicarius begonst*⁴⁴.

Vermoedelijk achtten de proost en de priorin het politieke klimaat in 1815 voldoende gestabiliseerd om plannen te maken voor de bouw van een nieuwe kerk; ofschoon men na de proclamatie van het Vereenigd Koninkrijk in 1815 de toestand niet overal rooskleurig inzag. Pastoor Antoon Oomen te Etten uitte namens velen de vrees voor een nieuwe achterstelling der katholieken: *Alle goede Catholyken van Brabandt waren toen in den rouw*⁴⁵. Een begrijpelijke reactie nu een protestants een katholiek regime verving. Als architect voor de bouw van de nieuwe kerk werd Adriaan van der Aa gekozen⁴⁶. De bouw werd begonnen op 1 april 1816 en duurde tot het einde van de zomer in 1818; de consecratie vond plaats op 2 maart 1818⁴⁷. Een maand later overleed de priorin, Mevrouw de Haes; zij werd opgevolgd door Maria Cornelia Francisca Luyckx, die toen 54 jaar was en afkomstig uit Turnhout⁴⁸.

Negen jaar verbleef Vicaris van Zon op Sint Catharinadal bij Proost van Gennep; de ervaring die hij opdeed met de bouw van de kerk was nieuw voor hem, vooral in deze tijd na een paar eeuwen van schuilkerken. Daarnaast was hij dicht bij zijn familie woonachtig zodat hij ook daar zeer bij betrokken zal zijn geweest. Zijn jongere zus Joanna Catharina was 27 jaar in 1817 toen zij huwde met de mouter Johannes Josephus van Hal. Hij was een belangrijk man in Oosterhout, schepen, supplerend vrederechter van het kanton. maar ook met zijn 52 jaar veel ouder dan zijn echtgenote⁴⁹. Door dit huwelijk werd de familie van Zon geparenteerd aan een hogere stand: die van gezagsdragers, van artsen en advocaten, terwijl zij uit het milieu van grotere en kleine landeigenaren, heerboeren, zelfstandige ondernemers of kleine industriëlen kwam. Hiermee opende zich een perspectief zoals de protestantse tak een paar eeuwen eerder had gekend.

Twee jaar nadien, in 1819, overleed de *pater familias* Jacobus van Zon op 78-jarige leeftijd in zijn huis aan de Vischmarkt te Oosterhout. Zoals vaak bij oudere echtparen het geval is overleed ook kort hierna zijn echtgenote Maria van Loon, op 21 januari 1820, 76 jaar oud. Het lijkt dat de enige dochter die nog thuis was zo lang ongehuwd was gebleven om de ouders te verzorgen, zoals dit vroeger vaak voorkwam. Wilhelmina was 44 jaar toen zij op 30 januari 1823 in het huwelijk trad met Jan Andries Cornelissen uit Breda. Hij oefende het beroep uit van *medicinae doctor* en vestigde zich in het ouderlijk huis bij Wilhelmina aan de Vischmarkt te Oosterhout, waar hij ook zijn praktijk hield⁵⁰. Tragisch is het dat de jonge echtgenoot binnen één jaar overleed, namelijk op 4 januari 1824. Mogelijk is Wilhelmina nog een aantal jaren blijven wonen in het ouderlijk huis, maar vast staat dat Philippus Smits (een achterneef van Cornelis Laurentius Stadthouders), die ook huisarts was, na zijn huwelijk met Allegonda van Hal (een stiefdochter van Joanna Catharina van Zon) dat op 11 november 1833 plaatsvond, zich hier vestigde en zijn dokterspraktijk had⁵¹. Wilhelmina van Zon ging op kamers wonen in het huis van Jan van den Avoirt, die een slachterij had, vermoedelijk gelegen in de Kerkstraat. Deze was gehuwd met ene Willemina van Son, geen nicht maar mogelijk wel een verre verwante⁵².

Assistent op het Begijnhof

Nadat Willem van Zon exact 15 jaar in zijn geboorteplaats als priester werkzaam was geweest, werd hij per 5 augustus 1823 benoemd als assistent op het Begijnhof te Breda. Twee dagen tevoren had hij afscheid genomen van Proost van Gennep, van Priorin Maria Luyckx en van de overige religieuzen⁵³. Op het Begijnhof was Bernardus van Bergen reeds vanaf 1786 pastoor. Tevoren was er nooit een assistent geweest; de reden van de aanstelling moet de gebrekkige ouderdom of de ziekelijkheid van de pastoor geweest zijn. In 1786 had Bisschop de Nelis in zijn dagboek genoteerd dat hij Bernardus van Bergen naar Antwerpen had ontboden, omdat hij als hervormingsgezind bekend stond. Maar na hem gehoord te hebben achtte de bisschop zijn denkbeelden niet zo slecht. Wel moest Van Bergen alsnog een examen theologie afleggen; het resultaat was slecht tengevolge van het ontwend zijn aan het latijn. Bij een herexamen dat hij in het nederlands mocht afleggen was zijn niveau voldoende. Niettemin werd hij verplicht om elke dag een half uur aan theologie te besteden. Bisschop de Nelis merkte op dat hij bij het afscheid de indruk had een vroom en ijverig man voor zich te hebben, die hoewel hij geen groot verstand had vol onderworpenheid en nederigheid was⁵⁴.

Ruim twee jaar was Willem van Zon assistent bij deze pastoor, totdat Van Bergen op 7 november 1825 overleed. Twee dagen na zijn overlijden, nog voordat hij begraven werd, verzochten juffrouw *de meestersse* en een der oudste begijnen (geheel conform de regels) namens het gehele hof aan de Apostolisch Vicaris Adriaan van Dongen om Willem van Zon als pastoor te benoemen⁵⁵. Op 14 november reeds ontving Van Zon zijn pastoorsbenoeming in een officiële brief, voorzien van een lakzegel met het wapen van de apostolisch vicaris vanuit diens residentie te Hoeven⁵⁶.

Willeim van Zon trof op het Begijnhof een situatie aan die al enkele eeuwen ongewijzigd was, niet alleen uiterlijk maar ook naar de regel der gemeenschap, de levensgewoonten, de ordening. Het Begijnhof was een stichting volgens een niet bevestigde overlevering uit 1240, maar zeker uit de 13de eeuw. Met Hendrik III van Nassau werd in 1531 overeengekomen om dit Begijnhof dat een der oudste van Brabant was, wegens de uitbreiding van het kasteel te verplaatsen naar een terrein dat gedeeltelijk aan een middeleeuws klooster had behoord en voor een gedeelte aan de hof van het kasteel; de hieraan grenzende bestaande kapel van Sint Wendelinus zou hen toegewezen worden⁵⁷. De huisjes werden dus uniform en tegelijkertijd gebouwd, geheel anders dan op de overige begijnhoven in de Zuidelijke Nederlanden waar niet alleen de huizen verschillend zijn maar vaak ook de aanleg van het hof minder regelmatig is. Bovendien werden de huisjes in Breda tamelijk klein gebouwd, afhankelijk als men was van het beperkte terrein en van de subsidie van Graaf Hendrik III; het hof getuigde van een zuinige opzet⁵⁸. De afsluiting naar de Katerstraat bestond uit een muur met een eenvoudige toegangspoort.

Reeds in 1590 werd bij de Reformatie de kerk toegewezen aan de Waalse gemeente. In 1625 kregen de begijnen opnieuw de beschikking over hun kerk en bij de inname van de stad door de Staatse troepen van Frederik Hendrik genoten zij de bescherming van de prins en mochten zij de kerk behouden. Echter in 1648 werd opnieuw (Prins Frederik Hendrik was in 1647 overleden) en nu voorgoed de kerk door Prins Willem II aan de Waalse gemeente toegekend⁵⁹. Twee begijnenhuizen die aan de noordzijde tegen de kerk waren aangebouwd werden uitgebrouwen en als noodkerk ingericht. Het is plausibel dat dit reeds in 1590 of kort daarna was gebeurd en dat deze ruimte in 1648 opnieuw als kapel werd ingericht. Dat juist deze huizen werden uitgekozen tot noodkerk is begrijpelijk als men bedenkt dat de begijnen zich op die plaats het dichtst bij hun eigenlijke kerk voelden, als ware het een afgescheiden zijbeuk ervan en bovendien georiënteerd; tevens waren zij daar het dichtst bij hun doden die zij in hun vroegere kerk mochten blijven begraven.

De gemeenschap der begijnen onder Pastoor van Zon

Dat er weinig in de voorgaande eeuwen veranderd was toen Pastoor van Zon benoemd was is begrijpelijk, als men bedenkt onder welke moeilijke omstandigheden de gemeenschap zich moest handhaven. In 1730 werd door de Staten Generaal een verbod uitgevaardigd om nog novicen aan te nemen en zouden de begijnen moeten uitsterven. Pastoor van Zon schreef over deze periode: *Intusschen moet de Prins van Oranje op het Beggijnhof gekomen zijn, en de Beggijntjens moeten ootmoediglijk hem verzocht hebben om wederom te mogen aannemen, en hij moet alsdan dit hebben toegestaan. Dit is volgens de traditie van de oudste Beggijntjens mij verhaalt*⁶⁰. Vanaf 3 maart 1747 mochten wederom novicen worden aangenomen⁶¹.

De administratie op het Begijnhof werd zeer onvolkomen en slordig gevoerd. Dit heeft Pastoor van Zon geordend en uitgebreid. Lijsten met gegevens van leden

5. Vroegere huiskerk van het Begijnhof, in de periodes 1590-1625 en 1648-1838 in gebruik bij de begijnen.

der gemeenschap gingen weliswaar terug tot 1648 maar waren onvolledig; oudere gegevens waren aanwezig maar met grote lacunes⁶². Van Zon begon een meer volledig *Liber Professionem et Defunctorum ab anno 1700* samen te stellen. Als voorwoord schreef hij: *Het schijnt, dat men voor 1700 geen notitie gehouden heeft noch van den Professiedag, noch van den sterfdag der Beggijnen*. Vervolgens legde hij een chronologische lijst aan in volgorde van intrede van alle begijnen met de gegevens die hij vond en waarin ook de data van benoeming en overlijden van de pastoors werden opgenomen⁶³. Daarnaast begon hij meteen na zijn benoeming tot pastoor een *Liber Memorialis* aan te leggen, waarin hij per jaar de belangrijkste feiten die op het Begijnhof plaatsvonden noteerde⁶⁴. Bij zijn voorgangers bestond iets dergelijks niet; door zijn opvolgers werd dit min of meer voortgezet. Schreef Van Zon per jaar één of meerdere pagina's, zijn opvolgers schreven slechts enkele regels per vijf of tien jaar, met uitzondering van Vicaris Generaal Petrus Hopmans en van de huidige Pastoor J.A.J. Ooms.

De regel en de statuten die vigeerden waren nog steeds dezelfde die de bisschop van Antwerpen, Ambrosius Capello, in 1676 had opgesteld⁶⁵. Aan het hoofd stond de bisschop die een commissaris kon benoemen om toezicht te houden op de discipline en de administratie. Artikel 4 stelt: *Il y a en outre un Directeur Spirituel ou curé, qui est nommé par la Supérieure et les anciennes du Beguinage*. Hieruit blijkt dat de brief die

de *meestersse* en een andere begijn aan de apostolisch vicaris schreven om Willem van Zon als pastoor te benoemen, wel de vorm van een verzoek had, maar in feite een veel sterker inhoud had en waaraan gevolg werd gegeven. Bij latere benoemingen is bijna zeker, vooral in de 20ste eeuw, uitsluitend de wil van de bisschop beslissend geweest.

Pastoor van Zon ontplooidde een grote activiteit in vergelijking tot zijn voorgangers die door de onderdrukking der katholieken daartoe minder in de gelegenheid waren geweest. Maar ook in vergelijking tot zijn opvolgers, omdat Van Zon toen het belangrijke werk al had gedaan: het ordelijk administreren, het beheer voeren, het bouwen en renoveren, de geestelijke regels opstellen. Het ligt voor de hand dat de nieuwe statuten uit 1855, hoewel deze gecorrigeerd waren door de bisschop en ondertekend door deze, in concept door Van Zon werden opgesteld en aangereikt. Ook het initiatief daartoe zou wellicht van Van Zon zijn uitgegaan⁶⁶. Dit was in overeenstemming met het feit dat hij in dezelfde tijd ook voor de novicen regels en een voorschrift van levenswijze opstelde⁶⁷. Nieuw bij de regels van 1855 was de nauwkeurige formulering bij het afleggen van de geloften in de handen van de pastoor tijdens een solemnele H.Mis. *Ik N.N. door niemand gedwongen, met mijnen vrije wil, beloof aan God Almagtig, de Zuivere Maagd Maria, onze Patrones en alle Heiligen, en ook aan de Hoogwaardigsten Heer den Bisschop van Breda, en aan U, Eerwaarde Vader, en aan Uwe wettige opvolgers en aan de Oversten van dit Hof tegenwoordige en toekomstige, dat ik, naar den inhoud der statuten, en naar de ordonnancie en wetten van dit Hof, deszelfs Oversten zal gehoorzamen, en in reinigheid des lichaams zal leven.* Een begijn legde aldus twee geloften af, van gehoorzaamheid en van kuisheid; de derde gelofte van armoede die kloosterlingen afleggen komt bij begijnen niet voor.

Aan het hoofd van de gemeenschap stond de bisschop (de regels werden opgesteld toen de apostolisch vicaris de bisschoppelijke waardigheid had verkregen en zodoende het bisdom Breda was gesticht) en daaronder de pastoor die als een directeur of een secretaris met de dagelijkse gang van zaken was belast. Voor belangrijke zaken vroeg de pastoor dus steeds tevoren toestemming aan de bisschop, bijvoorbeeld bij de bouw van de kerk of van de pastorie. Uit deze statuten blijkt ook enigszins de dagindeling van de pastoor. Op zon- en feestdagen werd ongeveer om half zes de Communie uitgereikt, nadat de begijnen vanaf vijf uur hun morgengebed en de metten hadden gebeden. Daarna was de pastoor twee uur vrij om te bidden of te lezen. Om acht uur volgde de Hoogmis met een *sermoon* en pas daarna om ongeveer half tien kon de pastoor ontbijten. Vanaf tien uur beschikte hij weer over enige uren zonder vaste verplichtingen; het middagmaal zal ongeveer om twaalf uur hebben plaats gevonden. De begijnen hielden in de kerk Aanbidding tussen één en twee uur, maar daar hoefde de pastoor niet bij aanwezig te zijn. 's Middags, wellicht om drie uur (zoals ook nog in de zestiger jaren van deze eeuw de gewoonte was) moest de pastoor het Lof celebreren. Daarna zal hij een collatie gebruikt hebben zoals dit in het bisdom Breda in kloosters en pensionaten en dergelijke *mos* was, waarna hij weer vrij was tot het avondmaal om ongeveer zeven uur. Op wekdagen behoeft de pastoor minder matineus te zijn en zal hij om zes uur zijn opgestaan; om zeven uur droeg hij de Mis op. Dan hield hij eerst 's avonds het Lof, in de winter om vijf uur en in de zomer om zes uur, waarna het tijd voor het souper was⁶⁸.

De poort ging in de zomer (van 1 maart tot 1 oktober) 's avonds om acht uur dicht en in de winter om zes uur. Na negen uur mocht de poort zelfs niet meer worden geopend tenzij met toestemming van de pastoor zoals voor heelmeeesters en werklieden; na tien uur 's avonds mocht de rust absoluut niet meer verstoord worden.

Een verplichting voor de begijnen van financiële aard ten opzichte van hun pastoor bestond hierin, dat zij met nieuwjaar voor hun zitplaats in de kerk één gulden moesten betalen⁶⁹. Er kwamen altijd veel Bredanaars naar de kerk; dit werd door de andere Bredase pastoors als onaangenaam ervaren, wellicht wegens de financiële consequenties. Een enkele maal moest hierbij de apostolisch vicaris (of later de bisschop) interveniëren. Op het feest van Sint Blasius (3 februari) was het bijzonder druk op het Begijnhof omdat daar de Blasiuszegen (tegen keelziekten) werd gegeven. Pastoor van Zon heeft het zegeningsformulier omstreeks 1840 hernieuwd. Het is mogelijk dat al veel eerder deze zegen op het Begijnhof werd gegeven⁷⁰.

Omstreeks 1850 stelde Pastoor van Zon een voorschrift op hoe de levenswijze van de novicen behoorde te zijn⁷¹. Hieruit spreekt niet alleen een diepe religiositeit maar hij heeft zich tevens uitermate goed ingeleefd in de geestelijke toestand van de novice die naar volmaaktheid moest streven. Uiteraard moet dit gezien worden in het licht van die tijd: in het besloten leven van een begijnengemeenschap in het midden der 19de eeuw. Na een zegewens en de doelstelling van deze instructies begon Van Zon onder het hoofd *Voor den Morgenstond* een gehele dag te beschrijven zoals een novice die zou moeten beleven en gaf de gedachten en het handelen aan die voor haar nuttig en heilzaam zouden moeten zijn. *Laat U vastelijk voorstaan dat U de Engelbewaarder wekt en dat God U roept en dus van God geroepen schaamt U eenen oogeblik te blijven liggen, en overdenkt de pligt die gij hebt om uwen God te dienen. Ten tweeden. Bij het opstaan. Zegt bij U zelve: in den naam van Jesus, Bruidgom mijner ziele, sta ik op ...* En hij vervolgde: *Ten Vierden. Na de kleeding. Besproeijdt U met het gewijd water en zegt: de Heer wilt mij van alle kwaad bewaren, en met zijn gratie [genade] tot het eeuwig leven brengen. Ten vijfden. Werpt U hierna voor het crucifix ...* Daarna stelde hij: *Gaat verders met eene inwendige blijdschap en vrolijkheid des geestes naar de kerk ...* Onder het hoofd: *Korte wegen tot de Christelijke volmaaktheid* beval hij onder meer aan: *Sluit Uw hart met drie sloten, te weten, met de vreeze des Heeren, wanneer gij ooit door zonden wordt aangelokt; met oodmoedigheid als gij bestreden wordt met de eer der wereld. En: Zijt gehoorzaam vastelijk, zonder uit te stellen, blijdelijk zonder stuursigheid (...) Bidt God dat Hij alles wilt doen, dat Hem aangenaam is. Vóór het slapen gaan en na diverse gebeden en verzuchtingen, beval hij aan: Stelt Jesus in Uw hart, Maria aan Uw hoofdeinde, Uwe Engelbewaarder aan het voeteinde, Begga en Catharina ter rechterzijde, en Uwe Patronesse ter linkerzijde, en beveelt U alzoo in Gods bewaarnisse, en aan alle zijne lieve heiligen.*

Lijken deze excerpten op voorbeelden van een 19de eeuwse optiek van beelden van een *hortus conclusus*, het is niettemin uitermate kinderlijk maar mogelijk passend bij de brave naïeve en ongeletterde zielen die de Begijnen waren, de uitzonderingen daargelaten. Maar er zijn ook grootser gedachten. *Tracht Uw hart met Uwen God te vereenigen, U te versterven in alles aan Uwe eigenliefde, en : In alle Uwe werken hebt God altijd voor Uwe oogen, als alleen Uw einde, en Uwen loon.* Beide zienswijzen doen denken aan een spiritualiteit die past in deze periode: enerzijds wil deze groots zijn en

ver-reikend (zoals vergezichten bij Caspar David Friedrich) en anderzijds wordt een naieve introvertie getoond (zoals een interieur van Georg Friedrich Kersting). De dualiteit uit deze periode komt tot uiting op een provinciale wijze, praktisch en geschikt voor een besloten begijnengemeenschap in een vergeten stadje.

De begijnen en hun pastoors mochten aanvankelijk begraven worden in hun vroegere kerk. Door Napoleon was op 11 maart 1811 het verbod ingevoerd om in kerken te begraven. Zo werd bijvoorbeeld Dymphna Knipscheer die tijdens haar noviciaat overleden was op 7 oktober 1813 *begraven op Den Hout, alwaar zij geboren was, en alsdan moogt er in geen Kerken begraaven worden*⁷². Met het verdwijnen van de macht van Napoleon werd dit verbod genegeerd. Zo overleed de Begijn Cornelia van Dijk op 19 september 1814 en *is op den 22 September begrave volgens out gebruyk in de franse kerk*. Een Koninklijk Besluit van 1829 verbood definitief het begraven in kerken.

Pastoor van Zon vroeg een eigen terrein voor de begijnen en hun pastoors aan binnen de begraafplaats Zuylen, en dit is tot op heden een afgescheiden gedeelte gebleven, ofschoon een aantal jaren geleden dit werd verkleind en getransformeerd met een andere opstelling van de graven en een nieuwe beplanting. In het contract dat hij hierover opstelde bedong hij: *1mo. Een bezondere plaats op de eerste plaats van het Kerkhof te Zuylen. 2do. Voor ieder lijk, als men betaalt in de tweede klasse. te betalen, namentlijk zestien gulden, alhoewel men in de eerste klasse begraaft. 3tio. Pastoors, Beggijnen en Novietien hebben maar het recht, en niemand mag ook van den anderen kant hierop begraven*. Het contract werd op 17 maart 1830 opgesteld, waaruit onder meer het zakelijk en organisatorisch inzicht van Pastoor van Zon blijkt⁷³. De Begijn Catharina Maria van den Kieboom, overleden op 5 mei 1832, werd als eerste op Zuylen begraven⁷⁴.

Toen Willem van Zon in 1823 als assistent op het Begijnhof kwam waren er 38 begijnen; dit aantal van 36 à 38 handhaafde zich enige tijd, maar in de dertiger jaren zakte dit naar 32 à 30. Daarna was er een stijging met hoogtepunten in 1843 en '44 met 44 begijnen, waarna tot aan de dood van Pastoor van Zon het aantal licht schommelde tussen 38 en 42. De aantallen begijnen waren uiteraard afhankelijk van de mortaliteit binnen het Begijnhof, het aantal professies en ook het aantal huizen. Wat het aantal professies onder Pastoor van Zon betreft is dit nauwelijks vermeldenswaard tot aan de tweede helft der jaren dertig; vanaf deze tijd werden er jaarlijks drie, vier of zelfs vijf begijnen geprofest. Of dit iets te maken had met de nieuwe kerk die toen gebouwd was is moeilijk te bewijzen. Maar ook in de veertiger jaren bleef er een redelijke aanwas die in de vijftiger jaren weer wat inzakte. Het is wel opvallend dat nadat van de oude kerk weer woningen waren gemaakt er in datzelfde jaar (1842) vier begijnen werden geprofest hetgeen toch uitzonderlijk was. Overigens gingen pas geprofeste begijnen soms bij oude of hulpbehoevende begijnen wonen, verzorgden deze en namen het huisje over wanneer deze kwamen te overlijden.

Pastoor van Zon als financier

Het is aannemelijk dat Willem van Zon na het overlijden van zijn ouders een

gelijk deel geërfd zal hebben als zijn broers en zusters, maar wel afhankelijk van het vermogen van de eerste en van de tweede moeder⁷⁵. Aan onroerend goed bezat Pastoor van Zon in 1841, na de financiering van de nieuwe kerk, minstens 7¹/₂ hectare aan land waarvan 1¹/₂ hectare weiland gelegen in Weststad, Koningsdijk, Westmiddeldijk en achter de Slotjes, alles in de gemeente Oosterhout. Hiervan was zes hectare door zijn vader aangekocht in de jaren tachtig van de 18de eeuw en onder andere afkomstig uit het bezit van diens schoonvader Adriaen Joris Aert Oomen. Mogelijk bezat Willem van Zon aanvankelijk veel meer land dat hij had verkocht om er effecten en obligaties van te kopen zoals dit vooral in de 19de eeuw opkwam. In elk geval had hij in 1836 op deze wijze geld belegd. In dat jaar noteerde hij de bedragen die hij betaalde uit de inkomsten van de rente die hij met zijn *buitenlandsche effecten* had gespaard⁷⁶. Hij gaf toen ruim f 570,- uit, in 1837 ruim f 787,- en noteerde tenslotte: *Dus te zamen van de intresten der Buitenlandsche effecten genomen f 1.359,391/2*. In dezelfde jaren verkocht hij een *obligatie op Brazilië* voor f 979,33 en nog een voor f 1.045,-; aan *Rinschlandsche obligatiën* verkocht hij voor f 2.104,08. Hij stelde dat hij tesamen aan verkochte obligaties f 13.048,60 aanwendde voor de nieuwe kerk⁷⁷.

Uit de betrekkelijk weinige gegevens die overgebleven zijn lijkt het dat Pastoor van Zon uiterst nauwkeurig in zijn financiële administratie was. Het beheer over zijn geldelijk bezit is waarschijnlijk succesvol geweest; uit zijn aantekeningen wordt duidelijk dat hij ook het geld van het Begijnhof geheel of gedeeltelijk belegde. *Door mijne industrie met kopen en verkopen van de buitenlandsche Effecten, waartoe ik het geld, mij door de Beggijntjens gegeven, met hunne oorlof heb gebruykt*. Van Zon had van de Apostolisch Vicaris Mgr. J. van Hooydonk op 12 november 1838 de volmacht gekregen om als beheerder op te treden van alle goederen van het Begijnhof. Hij legde een lijst aan van de effecten, toebehorende aan het Begijnhof⁷⁹. Op 18 januari 1859 was deze lijst aanzienlijk uitgebreid met effecten van negen nummers Rusland, drie van Napels, vijf *Romijnse* nummers, één van Brazilië, twee van Holland, vier van Oostenrijk en één van Griekenland. Nog vijf dagen vóór zijn overlijden deed Pastoor van Zon verslag aan de bisschop over zijn recente beleggingen voor het Begijnhof. Hij berichtte dat hij obligaties had aangekocht op Denemarken en Portugal voor f 1.800,-. Hij vervolgde: *Wat nu verder gedaan? Ik was voornemens geweest op Holland nog aan te kopen; maar tijdsomstandigheden vervullen mij met vrees en angst; intusschen roep ik UE raad in; terwijl wij zoo veel gelden niet benoodigd hebben om alles te dekken. Want er is naar den aankoop van de voormelde obligatie nog bij kas f 487,40. Daarenboven. Men zamelt alle maanden den Intrest in, en de gelden bij de Jufvrouw zijn ook niet alle nodig om de gang van het Hof te doen gaan. De casses voor gerief van de kerk en de costerij zijn reeds volmaakt voltrokken, en ik ben nu voornemens een Arduyne Steene pomp te laten maken (...) om in het voorjaar eene nieuwe tuin te planten en dan de weg aan te besteden.*⁸⁰

De goederen en de financiën van de pastoor en die van het Begijnhof werden sinds Van Zon pastoor was, strikt gescheiden gehouden en wellicht toen pas voor het eerst goed beheerd. Het kerkbestuur werd alleen door de persoon van de pastoor gevormd. De *meestersse* van het Begijnhof had geen inspraak over de kerk of de pastorie. Een gevolg hiervan was dat onder Vicaris-Generaal Mgr. Koenraadt beslissin-

gen genomen werden die tegen de zin van de begijnen waren⁸¹. Er waren ook twee verschillende archieven die eerst door Archivaris IJsseling in 1966 in één inventaris bijeen waren gebracht⁸². In 1969 zou deze scheiding die door Pastoor van Zon begonnen was, worden opgeheven door een notariëel vastgelegde overeenkomst bij de oprichting van de Stichting Begijnhof⁸³.

Naast de revenuen die Pastoor van Zon uit zijn privé-bezit won, ontving hij van het apostolisch vicariaat f 300,- per jaar, evenals de pastoors vóór hem dit bedrag ontvingen van het bisdom Antwerpen. Na 1855 werd dit bedrag verhoogd tot f 400,- per jaar.

In 1842 toen de malaise in Brabant naar een dieptepunt ging, stuurde Pastoor van Zon een request naar Koning Willem II voor een gratificatie van f 200,-. De malaise was begonnen met de te vroeg ingevallen winter van 1840-1841 en zette zich voort met mislukte oogsten; in 1845 was de oogst in Noord-Brabant minder dan een kwart van die van een jaar tevoren.⁸⁴ Pastoor van Zon zal van zijn pachters weinig of niets hebben ontvangen. Hij schreef naar Den Haag *dat hij tot hertoe geen subsidie uit 's rijks kas heeft genoten, noch gevraagd, dat hij echter nu zich in de omstandigheden bevindt, welke hem nopen om eenige onderstand te vragen*. Hierop ontving hij uit Den Haag f 100,-. Het jaar daarop vroeg hij dit opnieuw aan en ontving weer f 100,-. Elk jaar zou hij deze gratificatie ontvangen na het indienen van een verzoekschrift. In 1857 vroeg hij een verhoging van dit bedrag aan Koning Willem III en tekende hierover op: *In mijn request, om deze te bekomen, heb ik laten invloeyen mijne hooge jaren [hij was toen 74 jaar] en te zamen het duur leven, en heb op mijn request de gratificatie van f 200,- outfangen*.⁸⁵ Zijn opvolger Pastoor J. Verdaasdonk zou later in 1860, één jaar na diens benoeming, een brief aan de koning richten *dat hij, nu gedurende ruim één jaar in deze zijne betrekking zijnde, de overtuiging heeft opgedaan dat aan dezelve geen genoegzaam inkomen is verbonden om behoorlijk volgens de waardigheid van zijnen stand te kunnen leven (...) en dat hij van zich-zelven geen inkomsten heeft, voldoende om te voorzien in zijne behoeften. Dat hij in ervaring is gekomen dat zijn voorganger wijle de W.Ew. Heer W. van Zon, in de laatste jaren, eene tegemoetkoming uit 's Rijks Kas van twee honderd gulden 's jaars heeft genoten. Dat eene dergelijke tegemoetkoming voor hem, hoewel minder bemiddeld dan zijn voorganger, voldoende is voor een fatsoenlijk bestaan*⁸⁶. De jaarlijkse gratificatie werd bij Koninklijk Besluit van 1871 een personele jaarwedde voor de pastoor van het Begijnhof van f 200,-. Dit bedrag werd vervolgens automatisch ieder jaar uitgekeerd, dus sinds Pastoor van Zon dit voor het eerst verzocht (ofschoon toen nog niet automatisch) tot in de jaren zestig van deze eeuw⁸⁷.

Bouwactiviteiten

Het Begijnhof, gebouwd op een rechthoekig terrein, had aan de korte zijde tegenover de oude kerk een muur als afscheiding met het Valkenberg en daar bevond zich de vroegere pastorie, grotendeels op de plaats van de huidige. Eén jaar na zijn benoeming, in 1826, liet Pastoor van Zon in deze woning *eenige verbeteringen en inwendige verfraaiingen* aanbrengen⁸⁸.

De vernieuwing van het poortgebouw met het huis ernaast was de eerste grote

onderneming van zijn bouwlust. Pastoor van Zon noteerde hierover: *Volgens bijzijnde tekening [deze is helaas verloren gegaan] blijkt hoe gering, hoe ouderwets, hoe afzienlijk dat de poort was, en daarenboven door den ouderdom helemaal versleten en onderkomen.* Er zijn nauwelijks gegevens over deze bouw bewaard gebleven, maar het is plausibel te veronderstellen dat Adriaan van der Aa uit Oosterhout de architect hiervan was geweest. Pastoor van Zon had hem bij de bouw van de kerk voor Catharinadal meege maakt en later zou hij ook de kerk voor het Begijnhof bouwen. Eveneens lijkt het waarschijnlijk dat Pastoor van Zon de bouw van het poortgebouw gefinancierd had; bovendien beheerde hij toen nog niet de financiën van het Begijnhof. Hij schreef hierover: *In 1830 heb ik de poort, te zamen met het huis tegen de Walsche kerk zamen vernieuwd, en aanbesteedt gelijk het thans is te zien*⁸⁹. De bouw liep grote vertraging op omdat de natuursteen die uit Antwerpen moest komen wegens de opstand in het zuiden niet aangevoerd kon worden; eerst in 1833 werd de bouw voltooid.

In 1831 was de muur tussen het Begijnhof en de *Kappucinen Hof* ingevallen. Volgens Pastoor van Zon was dit ontstaan omdat de muur met een platte laag was afgedekt en dus steeds was ingewaterd. De muur werd in 1832 hersteld, ofschoon acht lagen minder hoog opgebouwd dan voorheen en voor gezamenlijke kosten: de helft voor 't *Domijn* [het Rijk] en de andere helft voor het Begijnhof zoals Van Zon het hier duidelijk stelde⁹⁰.

De eerste stappen die door Pastoor van Zon werden gezet om een nieuwe kerk te bouwen vielen òf tegelijkertijd met die voor de nieuwe Sint Antoniuskerk door Pastoor Leenaers, òf zeer kort daarna. Pastoor van Zon schreef dat in 1590 *twee Begijnjen huizen [waren] doorgeslagen en eenigzinds tot kerk ingericht, alhoewel zeer nederig*, en dat iedereen die deze kerk kende, het met hem eens zou zijn in zijn oordeel, hoe ongeschikt deze kerk wel was, en *van den eenen kant maar licht, en zeer dompig en togtig*⁹¹. Op 5 september 1835 was de tekening en de begroting voor de nieuwe kerk van het Begijnhof vervaardigd door Adriaan van der Aa, en werd het verzoek om een bouwvergunning kort daarna ingediend. De bouwkosten zouden geheel voor rekening van Pastoor van Zon komen, afgezien van een bijdrage van het Begijnhof van *f* 1.665,27 en *van de Kerk, door groote spaarzaamheid bijeen gehouden: f* 980,-. De totale bouwsom, inclusief het architectenhonorarium en de kosten voor het toezicht (opzichter) moet ongeveer *f* 15.500,- hebben bedragen, afgezien van afwerkingen zoals beschildering van muren en plafond en de verhuizing en plaatsing van het bestaande meubilair benevens het beeld in de voorgevel. De kale bouwsom was begroot op *f* 13.966,-⁹².

Het Koninklijk Besluit tot machtiging voor de bouw kwam met een brief van 2 maart 1836 aan. Binnen een maand hierna werd met de bouw begonnen. Zowel onvoorziene moeilijkheden met de fundering (de kerk was gedeeltelijk op de middeleeuwse stadsgracht gesitueerd) als ook problemen met de leveranties uit de zuidelijke provincies wegens de politieke situatie stagneerden de werkzaamheden. Toch was de bouw grotendeels in het voorjaar van 1837 gereed. Op 25 juli 1838 werd de kerk geconsacreerd door de Apostolisch Vicaris Mgr. van Hooydonk. In dat jaar kwam ook de Sint Antoniuskerk gereed. Deze twee nieuwe kerken (en het poortgebouw van het Begijnhof) moeten opvallend geweest zijn in de oude stad. Eindelijk in plaats van een van de drie schuilkerken een zich duidelijk manifesterende parochiekerk en

een kleine Begijnhofkerk, beide met een klokketoren die voor het eerst weer hun geluid konden laten horen sinds 1648. Het oude orgel dat sinds 1713 in de noodkerk dienst had gedaan werd in 1839 verbeterd en uitgebreid door Antonie Derkzen van Angeren⁹³.

In 1842 schreef Pastoor van Zon *heb ik de oude kerk vertimmerd en tot woningen voor de Beggijnen gemaakt, gelijk zij thans zijn*. Dit zullen dus twee woningen geweest zijn zoals hij eerder duidelijk had gesteld, afgezien van het feit dat er op de tekening van de oude kerk die hij vóór de verbouwing had laten maken drie deuren staan aangegeven. De lengte van de gevel kwam overeen met die voor twee woningen; de woning van *Jufvrouw de Meestersse* lag op de hoek en iets terug ten opzichte van de twee verbouwde woningen. Tegelijkertijd liet Pastoor van Zon een spoelhuis (om de was te doen) en een droogzolder inrichten. *Men had behoefte aan een droogzolder voor het Beggijnhof. Daarenboven had men ook groote behoefte aan een spoelhuis voor het Beggijnhof. Dus met de oude kerk te vertimmeren is in het een en ander voorzien. De droogzolder is voor het Beggijnhof van groote waarde en ingelijks het spoelhuis, waarin ik een regen en een welpomp heb laten aansluiten, de welpomp krijgt haar water van de buitenpomp, die op het hof staat tegenover het tweede huis van de ingang naar het spoelhuis*⁹⁴. Dit spoelhuis met de droogzolder erboven lag derhalve in een dode hoek van de huizen, en grensde aan het koor van de Waalse Kerk; ook deze ruimte behoorde dus tot de vroegere noodkerk. De derde deur (in de hoek) op de oude tekening moet die voor het spoelhuis zijn geweest. Het lijkt aannemelijk dat het Begijnhof de kosten voor deze verbouwing op zich had genomen, ofschoon dit niet duidelijk werd gesteld. Wel was Pastoor van Zon de instigator en ook de principaal van het werk, die energiek de zakelijke belangen behartigde.

Het huis aan de Catharinastraat tegen het koor van de Waalse Kerk, nummer 87, was *overgedaan aan het Beggijnhof* door Mevrouw Joanna Francisca van Ertrijck, weduwe van Martinus Josephus Biesenbroek. Of het huis verkocht of geschonken werd is onduidelijk. Pastoor van Zon stelde vast: *Het huis was zeer slegt en bouwvallig en zeer ouderwets ook*. Hij liet het in 1847 geheel slopen en een nieuw huis ervoor in de plaats bouwen, *ik heb hetzelfde laten aannemen*. Als architect hiervoor nam hij G. Buijs⁹⁵. Ook bij dit project lijkt het alsof de kosten van sloop en herbouw door het Begijnhof werden gedragen maar ook hier is dit niet geheel duidelijk.

Een paar jaar later, in 1849, kreeg Architect Buijs opdracht voor een nieuwe pastorie. Pastoor van Zon stelde: *de oude pastorie was zeer nederig, en zonder eenige aanzien*. Nadat de nieuwe kerk voltooid was vond hij de pastorie van nóg minder aanzien dan tevoren. Met goedkeuring van Mgr. van Hooydonk werd in maart 1850 met de bouw begonnen; het werk zou in augustus klaar moeten zijn⁹⁶. Financiëel zal dit in deze jaren voor Pastoor van Zon beter zijn uitgekomen; wegens de stijging van de prijzen moeten ook de inkomsten van zijn landerijen hoger zijn geworden⁹⁷. De pastorie kwam klaar vóór de viering van zijn zilveren pastoorsjubileum dat op 14 november 1850 plaatsvond. De pastorie was een niet grote maar representatieve woning. Achter de ingang bevond zich een niet al te brede, korte gang aan het einde waarvan dubbele deuren toegang gaven tot de zaal die zich over de volle breedte aan de achterzijde uitstrekte, met ramen aan de beide korte zijden ervan. Aan de tuinzijde en aan een kleine cour. Links van de voordeur bevond zich aan de hofzijde een

6. Begijnhofkerk en pastorie, gebouwd in opdracht van Pastoor van Zon door architect A.J. van der Aa in 1836-1838, resp. architect C. Buys in 1850 (een erker werd in 1908 toegevoegd).

niet al te grote kamer die vermoedelijk als eetkamer dienst deed; ertegenover, eveneens aan de hofzijde, was de keuken gelegen. Op de eerste verdieping bevond zich aan de tuinzijde de werkkamer van de pastoor en verder waren daar zijn slaapkamer, één of misschien twee niet al te grote logeerkamers, een waskamertje en een kamer-tje voor de dienstbode; eerst in 1856 zou een trap naar de zolder worden aangelegd.

In 1853 ondernam Pastoor van Zon de herbouw van drie woningen aan de poort. *Het huis van de porteresse alsmede de 2 volgende huiskens, die met een afdak waren, en zoo gering en versleten, dat zij niet meer konden bewoond worden, en ook waarlijk tegen den staat der Beggijntjens was. Vervolgens ben ik overgegaan met volle consent van Zijne Hoogwaardigheid onze Bisschop, van dezelve te vernieuwen en luysterlijk te maken tot meerdere aanzicht en voorkomen van het Beggijnhof*⁹⁸. Het betrof hier het huisje in de poort aan de zijde van de rechtbank (ingang Valkenberg) en twee daaraan grenzende huisjes eveneens tegen het *Tribunaal* aan⁹⁹. Ook dit werk stond onder de directie van Architect Buijs. Hierbij moet ook de houten poort enigszins gewijzigd zijn. Ter herinnering hieraan werd een gepolijst hardsteentje aangebracht met *Anno 1853*. Het werk werd aanbesteed voor f 2.131,- in opdracht van Pastoor van Zon. In het bestek werd gesteld: *tot het verbouwen van gemelde woningen af te breeken uitgezonderd de leijen van het dak en het lood hetwelk voor rekening van het hof zal geschieden en ook diens eigendom verblijven*; een cryptische zin wegens het ontbreken van de interpunctie, maar die toch bedoeld zal zijn om aan te tonen dat het Begijnhof als eigenares de kosten droeg¹⁰⁰.

Pastoor van Zon had al van aanvang af de privaten voor de Begijnen, de bezoe-

7. Poortgebouw van het Begijnhof, in opdracht van Pastoor van Zon gebouwd in 1830 door architect A.J. van der Aa; de huisjes in de poort werden gerenoveerd in 1853; het geheel werd gesloopt in 1952.

kers en de schoolkinderen, ongeschikt gevonden. *In 1823, wanneer ik hier ben gekomen, heb ik mij verwonderd over de ongeschiktheid der privaten, intusschen heb ik alles in statu quo moeten laten zelfs wanneer ik in 1825 ben Pastoor geworden. Maar in 1836, wanneer ik de kapel heb gebouwd, heb ik deze tot eenen betere stand gebragt, intusschen nooit gelijk ik verlangde.* In 1856 liet hij door Architect G. Buijs het gebouwtje met de klokgevel naast de kerk bouwen, waarin een aantal privaten waren aangebracht¹⁰¹. Tegelijkertijd werd de pomp die op het einde van het Begijnhof stond, *daar nu het poortje is om in mijnen tuin te gaan, dus naast het nieuwe gebouwtje met de privaten, verplaatst want weinige Beggijntjens hadden eenig gemak bij dien pomp.* Een nieuwe pomp werd geslagen halverwege de rij huizen die aan het Valkenberg grensde, en van een hardstenen opbouw voorzien, *voor groot gerief en gemak voor de Beggijntjens*¹⁰².

Tegen de scheidingsmuur met de Capucijnenhof bevond zich een schuur of berging die in gebruik was bij de pastoor. Er bestond behoefte aan een bergplaats voor kerkelijke goederen en daarom liet Pastoor van Zon op deze plaats een kosterij bouwen. *Het Begijnhof heeft ook groote behoeften gehad aan een Costerij, terwijl men overal met het goed van de kerk moest slijpen [slepen] alsmede met het goed van het Begijnhof.* De bouw ervan werd in 1856 aanbesteed, tegelijk met het gebouwtje voor de privaten en de nieuwe pomp. Het werd eveneens door Architect Buijs ontworpen *tot luyster van het Begijnhof.* De gevel van de kosterij zal vergelijkbaar geweest zijn met de klokgevel van het privaten-gebouwtje. Ofschoon de begroting en de rekeningen van

deze drie projecten tesamen werden behandeld is het toch plausibel dat Pastoor van Zon de kosterij betaald zou hebben (als behorende tot de kerk) en dat de twee andere werken door het Begijnhof zouden zijn voldaan¹⁰³.

Het bouwen van de kosterij had enige consequenties. Pastoor van Zon stelde: *Bij het maken in 1856 van de Costerij heb ik mij beroofd van een bergplaats, en dus heb ik om alles te kunnen bergen de zolder van mijne Pastorij nodig gehad, en diensvolgens ben ik genoodzaakt geweest een trap te laten maken, hetgeen ik met het bouwen van mijne Pastorij meynde niet nodig te hebben*¹⁰⁴. Bij de uitbreiding van het hof met negen nieuwe woningen in 1862-1863 zou de kosterij alweer gesloopt worden.

Er kan vastgesteld worden dat de bouw- en constructieactiviteiten die na het overlijden van Pastoor van Zon plaats vonden, uitsluitend mogelijk zijn geweest dank zij zijn financieel beleid. Een nieuwe hardstenen pomp (wellicht op de bleek) en een nieuwe bestrating werden aangelegd in 1859-1860, maar dit was reeds door Pastoor van Zon vastgelegd¹⁰⁵. Echter ook de herbouw van de woning van de *meestersse* in 1861, de aankoop van een terrein naast het Begijnhof voor de bouw van negen nieuwe woningen in 1860-1864 was uitgesloten zonder het financiële beleid dat Pastoor van Zon in de jaren daarvóór had gevoerd voor de begijnen. Dit zijn dan ook de laatste grote bouwactiviteiten op het Begijnhof geweest¹⁰⁶.

Familierelaties

Twee jaar na de pastoorsbenoeming van Willem van Zon overleed zijn halfbroer Adriaan te Rotterdam. Diens tweede vrouw, Anna Willems van Berkel, bleef achter met vermoedelijk twee kinderen. De oudste van de twee zoons uit het eerste huwelijk, Jacobus, vestigde zich kort hierna als winkelier (vermoedelijk in aardewerk, daar zijn vader grossier in potten was geweest) op de Hang te Rotterdam; later blijkt hij naar Breda te zijn verhuisd waar hij een winkel had op de hoek van de Tolbrugstraat en de Visserstraat (later Firma Stumpel)¹⁰⁷.

De zwager van Pastoor van Zon, Cornelis Laurentius Stadthouders, weduwnaar van zijn nogal jong gestorven halfzuster Joanna, overleed in 1833 op bijna 70-jarige leeftijd¹⁰⁸.

Een neefje (en wellicht ook een petekind) van Pastoor van Zon, Jacobus Wilhelmus van Zon, die een zoon was van zijn broer Jan, was op 19-jarige leeftijd in 1836 ingeloot voor de Nationale Militie. Pastoor van Zon is met hem naar de notaris gegaan en liet een akte opmaken dat een zekere Joris Muts, een arbeider uit Culemborg, als plaatsvervanger voor Jacobus van Zon in dienst zou gaan met f 500,- als beloning na een vijfjarige diensttijd en bovendien per jaar een uitkering van f 25,-¹⁰⁹. De ouders van Jacobus, de familie van Zon-Goverde, waren na 1827 uit Oosterhout vertrokken.

Ongetwijfeld heeft Pastoor van Zon de meest hechte relaties onderhouden met zijn zuster Wilhelmina, mogelijk wegens haar tragisch lot (zie p. 60) ofwel omdat zij geen gezin had. In een testament uit 1841 bedacht hij haar het meest; in zijn laatste testament zou zij universeel erfgenaam worden¹¹⁰.

De jongste zuster van Pastoor van Zon, Joanna Catharina, was 37 jaar toen haar

echtgenoot Jan van Hal op 63-jarige leeftijd overleed. Als weldoener van de kerk werd hij in 1828 op een ereplaats begraven, namelijk in de oude kerk van Oosterhout vóór het koor onder de viering¹¹¹. De weduwe bleef met vier kinderen achter maar bovendien waren nog vier oudere kinderen uit het eerste huwelijk van haar overleden man thuis; zij bewoonden in Oosterhout het zogenaamde Molenhuis. Twee jaar later hertrouwde de weduwe met de twaalf jaar jongere Willem van Etten, wiens vader mouter was, tevens wethouder van Oosterhout en lid van de Provinciale Staten¹¹². Van de drie dochters trouwde er één met de huisarts Philippus Smits (die zich in het ouderlijk huis van de familie van Zon zou vestigen), de tweede met de Advocaat Willem Andries van Gils uit Breda, de latere burgemeester van Prinsenhage; de derde dochter met de huisarts Jacobus Bernardus Maessen te Ginneken¹¹³. Van de eigen kinderen van Joanna Catharina van Zon huwde één dochter met Antonius J.J. de Groot uit Delft die zich als heel-en vroedmeester te Dongen vestigde en een andere dochter met de tabaksfabrikant Petrus J.B. Rombouts te Oosterhout¹¹⁴.

De familie van Zon onderhield met één nichtje van moederszijde steeds veel contacten, namelijk met Mechtildis van Loon. Zij was gehuwd met Adriaan Jansse Crul, pottebakker en aardewerkfabrikant bij de Klappeystraat te Oosterhout, verwant met de familie van Son (sic) en de familie Stadthouders.

Betrekkingen met de geestelijkheid

Als pastoor van het Begijnhof had Willem van Zon op de eerste plaats te maken met de apostolisch vicaris, *casu quo* de bisschop, omdat deze aan het hoofd stond van de begijnengemeenschap. Slechts één jaar had Pastoor van Zon met Mgr. Adrianus van Dongen te maken in relatie tot het Begijnhof, omdat deze één jaar na zijn pastoorsbenoeming overleed¹¹⁶. Ongetwijfeld hadden zij tevoren regelmatig contact met elkaar, vermoedelijk juist toen Van Zon vicaris was in Catharinadal dat niet onder de bisschoppelijke jurisdictie viel en hij daar als een soort *legatus* van de apostolisch vicaris zou kunnen zijn beschouwd.

Opvolger van Mgr. van Dongen werd Joannes van Hooydonk, afkomstig uit Notsel bij Ulvenhout. Diens ouders stuurden hem naar de Latijnse School in Oosterhout. Omdat deze school in 1795 was opgericht moet hij 13 jaar geweest zijn toen hij daar aankwam en dus tegelijkertijd met Willem van Zon, die zeven maanden jonger was dan Joannes van Hooydonk. Beiden gingen van daaruit naar het Seminarie op Ypelaar waar zij samen studeerden¹¹⁷. Anderhalf jaar later dan Willem van Zon ontving Joannes van Hooydonk de priesterwijding, niet op Ypelaar of te Hoeven maar in Amsterdam. Hij werd, anders dan Willem van Zon, meteen professor aan het Seminarie en in 1817 (toen het Seminarie verhuisde van Ypelaar naar Bovendonk te Hoeven) president daarvan. Op 27 januari 1827 werd hij door de paus tot apostolisch vicaris aangesteld over het vicariaat Breda; de bisschoppelijke waardigheid verkreeg hij op 14 januari 1842. Hij werd op 1 mei daaropvolgend gewijd te Hoeven¹¹⁸. De brieven die over en weer van het Begijnhof naar Hoeven verstuurd werden tonen voor zover deze nog bewaard zijn een correcte maar ook

plechtig-afstandelijke relatie. Hetgeen niet wil zeggen dat beide heren buiten de correspondentie deze zelfde officiële reserve betrachtten; erg hartelijk of vriendschappelijk zal de relatie echter niet geweest zijn. Allereerst wegens het grote respect in deze tijd voor hiërarchisch hoger geplaatste kerkelijke ambten, en op de tweede plaats wegens de uitermate strenge en weinig vrolijke opvattingen van Joannes van Hooydonk.

Toen Mgr. van Genk in 1853 als coadjutor met recht van opvolging werd aangesteld (hij was in 1850 tot bisschop benoemd en gewijd in 1851), heeft deze met Pastoor van Zon regelmatig contact gehad. Mgr. van Genk was twintig jaar jonger; hun relatie zal daarentegen vriendschappelijk geweest zijn gezien het gemeenschappelijk diner daags vóór het overlijden van Pastoor van Zon¹¹⁹.

8. Portret van Mgr. Johannes van Genk (1803-1874).

Naast het contact met de apostolisch vicarissen of bisschoppen, was daar uiteraard ook de relatie met hun secretarissen. Zover bekend waren deze steeds tevens professor aan het Seminarie. Kort na 1840 was dat Wilhelmus G. van Merm¹²⁰. Na diens dood in 1848 werd Florentius C.H. Ingen Housz aangesteld, met wie Pastoor van Zon de bouw van zijn nieuwe pastorie zal hebben besproken en mogelijk ook de door Van Zon opgestelde levenswijze voor de novicen. Professor Ingen Housz overleed in 1851 en werd in 1854 opgevolgd door Joannes Stoop, waarmee Pastoor van Zon tot daags vóór zijn overlijden betrekkingen onderhield¹²¹.

Met de pastoors in de stad, zijn confraters, had Pastoor van Zon ook te maken. In de Nieuwstraatkerk was Pastoor Adrianus Leenaers, afkomstig uit Bavel, reeds vanaf 1806 werkzaam. Hij werd de bouwpastoor van de nieuwe Sint Antoniuskerk; ongetwijfeld zullen beide pastoors hun plannen en bouwproblemen die synchroon

liepen met elkaar hebben besproken. Toen deze in 1845 overleed, werd hij opgevolgd door zijn kapelaan Joannes G. Hessels die echter het jaar daarna stierf. Ook diens opvolger Joannes van Breugel, overleed reeds vier jaar na diens pastoorsbenoeming¹²². Na hem werd Martinus van der Sanden benoemd die uit Oosterhout afkomstig was; onder zijn pastoraat werd de Sint Antoniuskerk in 1853 tot kathedraal verheven. De zeer grote pastorie diende ook als verblijf voor de bisschop, de coadjutor en de secretaris wanneer zij niet te Hoeven maar in Breda vertoefden. Pastoor van Zon zal ook daar besprekingen over het Begijnhof gevoerd hebben¹²³.

In de Brugstraatkerk was Wilhelmus Oomen vanaf 1818 pastoor. Hij was geboortig uit Teteringen en van dezelfde leeftijd als Willem van Zon. Mogelijk hadden zij samen de Latijnse School te Oosterhout doorlopen en ongetwijfeld hadden zij tegelijk op het Seminarie gestudeerd¹²⁴. Maar Wilhelmus Oomen was studieuze geweest en had ook nog aan de Universiteit, wellicht te Leuven, examens behaald. Behalve pastoor was hij godsdienstleraar op de Koninklijke Militaire Academie, schoolopziener voor het district Breda en tevens curator van Latijnse School aldaar. Hij overleed in 1852 en werd opgevolgd door Petrus J. Werden die in de Brugstraatkerk in 1828 was benoemd als assistent; later werd hij er kapelaan¹²⁵. Aanvankelijk was daar ook Cornelis Oomen als kapelaan werkzaam, een zoon van een neef van Wilhelmus Oomen. Cornelis Oomen was 8¹/₂ jaar jonger dan Willem van Zon maar werd toch al in 1826 pastoor van Prinsenhage; later, in 1850 zou hij deken van Breda worden en vervolgens kanunnik en proost van het kathedraal kapittel¹²⁶. Afgezien van de contacten die tussen de deken en de pastoor uit hoofde van hun functies bestonden, heeft Pastoor van Zon met Cornelis Oomen vriendschap onderhouden. In het testament dat Van Zon in 1854 opstelde, wees hij Cornelis Oomen aan als degene die zijn uitvaart zou moeten celebreren waarvoor hij deze rijkelijk zou belonen; ook was Deken Oomen aanwezig op het diner kort vóór het overlijden van Pastoor van Zon.

De voorganger van Cornelis Oomen als deken van Breda was Gerardus van Gorp. Deze was slechts een half jaar ouder dan Willem van Zon. Vermoedelijk hebben ook zij samen op het Seminarie gestudeerd. Van Gorp werd spoedig professor in de theologie en in 1824, nadat hij pastoor van Rijsbergen was geworden werd hij tot deken van Breda benoemd en had in die hoedanigheid met Pastoor van Zon te maken¹²⁷.

Tenslotte was in de Waterstraatkerk Henricus A. van Olmen vanaf 1817 pastoor. Hij overleed in 1853 en werd opgevolgd door Joannes C. van Aken¹²⁸.

Voor de gelovigen in Breda zal het niet altijd gemakkelijk geweest zijn om als een goed katholiek te leven naar de mening van de pastoors van de drie Bredase parochiekerken. Zij stonden bekend om hun rigoreuze opvattingen en strenge biechtpraktijk¹²⁹. De onderdrukte geloofsbeleving in de voorgaande eeuwen kon vanaf 1795 vrijer beoefend worden en dit bracht bij de bevolking een zekere gemakzucht teweeg; immers in tijden van repressie is de geloofsbeleving het sterkst. Een en ander zal bij de geestelijkheid juist een reactie van overgrote ijver veroorzaakt hebben, zij hadden nu de kans grondig en volledig de gelovigen naar hun ideeën te vormen. Willem van Zon zal daar zeker op het Seminarie en daarna bij de pastoors over gehoord hebben.

Vooral Mgr. van Hooydonk ging zover in zijn vermaningen tegen zedenbederf met name tegen het carnaval, de kermis en het dansen, dat hij in botsing kwam met de stedelijke overheid¹³⁰. De pastoors trachtten door de feesten van aan de kerk geïëerde broederschappen en gilden invloed uit te oefenen en deze in een volksreligieuze richting om te buigen. Van agressiviteit kan zeker gesproken worden in verband met de zogenaamde missies die vanaf 1842 werden gehouden en waarvoor redemptoristen en jezuiten werden uitgenodigd om met preken vol dreiging en vermaan de bevolking tot een vromer levenswandel te bekeren. Of er in de kerk van het Begijnhof missies werden gehouden is onbekend. Soms werd in de parochiekerken ter herinnering aan een missie een zogenaamd missiekruis opgericht (waarop de datum van de gehouden missie was aangegeven). Wel is bekend dat in 1845 in de kerk van het Begijnhof een groot houten passiekruis aanwezig was dat wellicht in de boog voor het priesterkoor was opgehangen¹³¹.

Wat de verhouding met de pastoors binnen Breda betrof aangaande hun parochianen die gewoonlijk op het Begijnhof naar de kerk gingen, lijkt het aannemelijk dat de pastoors (vanaf de jaren veertig) daar minder bezwaar tegen hadden omdat het een relatief klein aantal betrof en bovendien de Waterstraatkerk en de Brugstraatkerk te klein waren voor het aantal parochianen.

Van de pastoors uit de omgeving van Breda moet Pastoor van Zon er enkele wat beter gekend hebben. De pastoor van Klein-Zundert, Walter Vermeulen, was in Den Hout geboren en van dezelfde leeftijd als Van Zon. Zij zullen samen de Latijnse School in Oosterhout bezocht hebben en samen op het Seminarie gezeten hebben. Vermeulen kreeg in 1823 zijn pastoorsbenoeming en overleed in 1854¹³². In Leur was tussen 1836 en 1838 Joannes H. Maessen pastoor, aanverwant met Joanna Catharina van Zon¹³³. Haar zwager Joannes C. van Etten was tussen 1835 en 1847 kapelaan te Dongen¹³⁴.

Pastoor van Zon stelde in zijn dagboek dat heren geestelijken van buiten de stad soms tegenover hem problemen veroorzaakten wegens de kinderen (uitsluitend meisjes) die korte tijd op het Begijnhof verbleven en daar onderricht genoten, voornamelijk in godsdienst en in handwerken¹³⁵. Deze kinderen behoorden volgens hun pastoors hun Pasen te houden (paasbiecht en paascommunie) in de parochie waartoe zij behoorden. Van Zon legde dit probleem aan de bisschop voor. Deze gaf als antwoord dat ook zij die maar voor korte tijd daar waren ook daar hun Pasen konden houden.

Het *Kollegie* te Oudenbosch zou Pastoor van Zon in zijn testament gedenken. Aanvankelijk was dit een privé-school die in 1830 was opgericht en in 1833 aan het vicariaat werd verkocht om te gaan fungeren als Klein-Seminarie; Philippus H. van den Eeden was daar vanaf 1848 regent tot zijn dood in 1862¹³⁶.

Van tijd tot tijd zal Pastoor van Zon de trappistenabdij te Westmalle bezocht hebben. Hij kon er in de zeer rijke bibliotheek vertoeven, de ateliers en werkplaatsen bezoeken en in de uitgestrekte tuinen wandelen. Maar vermoedelijk kwam hij er vooral voor zijn eigen zieleheil en om het contact met de abt en de andere paters. In zijn testament zou hij de abt gedenken¹³⁷.

In zijn *Liber Memorialis* tekende Pastoor van Zon een aantal kleurrijke feiten aan die hij van belang achtte, niet zozeer voor hem persoonlijk maar voor het Begijnhof. In de details ervan komt de *couleur locale* van de zo kleine besloten en vredige gemeenschap tot uiting.

Prins Frederik, de tweede zoon van Koning Willem I, bezocht in 1831 Breda. Hij was toen ongeveer 34 jaar oud en zes jaar tevoren gehuwd met zijn nicht Louise van Pruisen, dochter van Koning Friedrich Wilhelm III. Pastoor van Zon tekent hierbij aan: *Ter gelegenheid dat zijn Hoogheid in de stad eenige tijd verbleef, heeft hij het Beggijnhof met een visite vereerd. Ik heb hem vriendelijk ontvangen en minzaam toegesproken. Namelijk. Het strekt deze Gemeente [van het Begijnhof] tot groot vergenoegen Zijne Doorluchtige Hoogheid in het midden van hen te mogen ontvangen, wij zien het aan als een bijzondere genegenheid, die wij nimmer zullen vergeten, Zijne Doorluchtige Hoogheid verzeke-rende, van onze gebeden aan het Opperwezen op te zenden: opdat de douw des Hemels op zijn Doorluchtig Persoon en op het Huis van Nassau in een ruime maat nederdale.*

*Memorie. 's Avonds heeft het Beggijnhof volgens oud gebruyk een schotel Beggijnenrijst vereerd aan Zijn Doorluchtige Hoogheid, zeer schoon versierd en was hem zeer aengenaem*¹³⁸.

Op 19 mei 1832 werd het zilveren priesterfeest van Pastoor van Zon gevierd. Ofschoon hij hier niets van vermeldde omdat dit niet het Begijnhof betrof zal dit niettemin feestelijk gevierd zijn met zijn *Beggijntjens* en met zijn familie, vrienden en kennissen. Het was een periode waarin nog weinig op het Begijnhof was veranderd; slechts het poortgebouw was vernieuwd.

Nog tijdens de bouw van de nieuwe kerk gebeurde het volgende voorval dat Pastoor van Zon als volgt beschreef. *In 1837, in de maand Februarius, op eenen Zondag 's morgens onder het Roozenhooijken, het welk door de gemeente om half elf wordt gelezen en gebeden, waarin alle moesten tegenwoordig wezen, heeft zich iemand [van] buiten het Beggijnhof, vertrouwd tusschen dien tijd dat wij alle gezamentlijk in de kerk waren, waar-schijnlijk dit aan deze persoon wel bekend, een eerstgeboorene [wellicht doodgeboren] kind, van het mammelijk geslacht, in een van de secreten voor de weerlijksche [wereldse] mensen ge-schikt, door den bril gestoken, en is op de steen blijven hangen. Dit wonderbaar geval is 's maandags ontdekt, in deze omstandigheden, mijn God eerst om licht gebeden te hebben heb hetzelve, terwijl ik zeker was dat het Beggijnhof zuiver was, aan den Rechter overgedragen, waarop de Commissaris van Politie is gekomen en heeft het Beggijnhof zuiver verklaard, en dit geval toegeschreven aan den strengen winter, en dus dit kind niet konnende in de aarde be-graven, en daarenboven bekend met het order van den dag voor de Beggijntjens, heeft deze ge-legenheid waargenomen, etc. etc. Het kind is vervolgens op het Tribunaal gebracht, en wij zijn in alles gerechtvaardigd. Intusschen naar [na] dien tijd heb ik altoos de portiersse onder het Roozenhoeyken 's morgens en ook 's avonds doen t'huis blijven, en overings ten allen tijden het Hof streng doen bewaken. Dit alles steunt op waarheid, en dient tot waarschouwing*¹³⁹.

Enkele jaren later gebeurde er weer iets schokkends voor het Begijnhof, dat Pastoor van Zon vastlegde. *Tusschen den 14 en 15 October 1841 des nachts is er in de Kapel van het Beggijnhof gebroken. De dief is gekomen door den Cappucijnen Hof, en op den hoek van den Cappucijnenhof en het Valkenberg over den muur geklommen, en alzoo in mijn-nen hof. Hij is op den arduinstenen dorpel [vensterbank] van het priesterkoor aan de zijde*

van de Pastorij geklommen, een ruijt van de raam verbrijzeld [er waren nog geen gebrandschilderde of glas- in-loodramen], en door de opening ingekomen en dan heeft hij een kaars van de Lievevrouwsaltaar genomen, om waarschijnlijk deze te ontsteken en alzoo licht te hebben, om het H. Tabernakel waarin Ons Heer rust, te kunnen openen, deze kaars lag voor het H. Tabernakel. De voorzienigheid Gods heeft hierin zich verder getoond. Immers, dien nacht was ruw en zeer onstuymig, en buijig, door de onstuymigheid, door Gods voorzienigheid aldus geschikt, waayde er een dakvensterken open waarvan de glazen verbrijzeld werden, en een geschal maakte. Dit voorval, door God daargesteld, heeft de dief vervaard [verschrikt], en heeft de vlugt genomen, wederom door hetzelfde glasraam uitgegaan en zijnen zelve weg vervorderd, als hij was ingekomen. Dit alles heb ik 's nachts gehoord, en het was reeds naar [na] een uur; maar ik vermoedde dat het ruw weeder was, en ben blijven rusten. Des morgens alles vernomen hebbende, heb ik tot dankbaarheid een kruysgebed doen doen door de Gemeente¹⁴⁰.

Voor het jaar 1844 beschreef Pastoor van Zon een gebeurtenis in het 'Liber Memorialis' die op zich niet zo opzienbarend lijkt, maar hij achtte dit voor de begijnengemeenschap blijkbaar van belang. Er blijkt zijn grote betrokkenheid uit die hij voelde voor de begijnen. Ziet hier een zeldzaam voorval. Namentlijk. Het Beggijntje Elisabeth Brouwers, geboren te Gilze heeft genegenheid gekregen om Religieuse te worden en zich te begeven in een klooster. Loze begeerten groeyden aan, en niettegenstaande ik haar het zeer afraadde, is voortgegaan in deze wil, en nam een besluyt te gaan naar Ste Catharinadal te Oosterhout, en is werkelijk dus 22 Februarius 1844 aangenomen in het klooster te Oosterhout. Intusschen welhaast zijn mijne zeggingen aan haar gedaan, uitgekomen en waar gemaakt want dezen haaren stap heeft zij bitter beweend, en meermaals gewenscht dezen nooit gedaan te hebben; gelijk zij met eenen vloed van tranen aan vele Beggijntjens heeft bekend. Maar. Te laat. In 1845 den 23 Januarius heeft zij het klooster verlaten, en volgens mijne voorzeggung niet tot haar doelwit gekomen. Een dusdanig geval moet nog eens geschied zijn dat een Beggijntje te Antwerpen was gegaan in een klooster en Religieuse was geworden, en ook heel haar leven dit haar moet berouwd hebben.¹⁴¹ Een begijn kon uiteraard naar een klooster, maar niet voor enige tijd om dit als het ware uit te testen en dan weer terug te komen; men kon van een klooster met een lichte regel (of vanuit een begijnengemeenschap) naar een klooster met een zwaardere regel, maar niet omgekeerd.

In de zomer van 1852 kwam er voor de tweede maal tijdens het pastoraat van Willem van Zon koninklijk bezoek en wel van Kroonprins Willem, de zoon van Koning Willem III. Pastoor van Zon noteerde hierover het volgende. In 1852, den 15 Julius, heeft Zijne Koninklijke Hoogheid, ter gelegenheid dat hij te Breda vernacht heeft, aan het Beggijnhof in den naarmiddag een visite gemaakt, hij was vergezeld van zijnen Gouverneur, van den Burgemeester, Wethouders en Raad van deze stad. Zeer minzaam was deze visite, alhoewel hij jong was, en nog maar 11 jaren oud was. Men heeft hem van het Beggijnhof 's avonds een schotel Beggijnenrijst present gedaan, die zeer sierlijk was opgemaakt, door den Zuykerbakker Etc. deze is hem uitermaten zeer aangenaam geweest¹⁴².

Voor de tweede maal, nu in 1855 werd Pastoor van Zon opgeschrikt door een inbreker. Tusschen den 28 en 29 November heeft 's nachts wederom gelijk in 1841, een dief over den muur van mijn hofken en het Valkenberg geklommen en heeft een reep lood van 7 Nederlandsche ellen [ca. 4,81 m.], dat op de afsnijding van den muur lag om de inwatering te stoppen, mede genomen. Hiervan heb ik seffens de Politie kennis gegeven, en naardat de Commissaris der Politie het had opgenomen, heeft van deze diefstal aan alle loodgieters kennis

gegeven, en het gestolen lood is in den loop van denzelven dag te koop gebragt bij Sander Beens. Intusschen, of Sander Beens moet hem niet gekend hebben of om moeyelikheden te voorkomen heeft hem niet bekend gemaakt; maar volgens zijn gezeggen, zoo haast [gauw] hij hem te kennen geeft dat dit lood op het Beggijnhof was gestolen, is hij gevlugt en men heeft er niets meer van vernomen¹⁴³.

Op 74-jarige leeftijd vierde Pastoor van Zon in 1857 zijn gouden priesterfeest. Weer zullen zijn begijntjes hem gefêteerd hebben en zal zijn familie en de geestelijkheid *acte de présence* hebben gegeven.

Overlijden en laatste wilsbeschikking

Toen de driejaarlijkse verkiezing van de *meestersse* werd gehouden op vrijdag 11 maart 1859, waren de Bisschop-Coadjutor Mgr. van Genk en diens secretaris Joannes Stoop op het Begijnhof aanwezig. 's Avonds bleven zij dineren bij Pastoor van Zon. Ook Deken Cornelis Oomen was daarbij uitgenodigd. Omdat het de vooravond van de 76ste verjaardag van de gastheer was, vierden zij tezamen dit heuglijke feit. Na afloop hiervan vertrokken de hoge gasten naar de plebanie van de kathedraal in de Sint Jansstraat; de deken zal vermoedelijk niet meer naar Prinsenhage gereden zijn omdat de stadspoort al gesloten was. Nadat Pastoor van Zon zich had teruggetrokken in zijn slaapkamer is hij korte tijd daarna onverwachts overleden.

Twee maanden later tekende zijn opvolger Joannes Verdaasdonk hierover aan: *Naerdat de Wel Eerw. Heer Pastoor W. van Zon op den 11 Maart een visite gehad had van den Hoog Eerw. Heer J. van Genk, Bisschop Coadjutor van de Bisschop van Breda J. van Hooydonk, vergezeld van zijnen secretaris J. Stoop, en tegelijk van zijn Zeer Eerw. C. Oomen, Deken en Pastoor te Princenhage, en ter deze gelegenheid had plaats gehad de stemming van jufr. Meestersse welke zijnde E. Rubbens die wederom herkosen is, en met alle genoegen, voor Monsgr. en Pastoor; naar [na] een behoorlijke maaltijd genomen te hebben, is Monsgr. met zijn gezelschap vertrokken, vertrokken zijnde, zegde de Pastoor van het Beggijnhof aan zijne dienstmaagd 'Zet mij een tas thee, want ik bevind mij niet naar behoren wel, daarna vroeger dan na gewoonte naar boven gaande is hij, geheel ongesteld zich bevindende te bed gegaan zonder zich geheel te ontkleden, en volgens gevoelen van den Doctoer [de volgende dag], is hij nauwelijks een uur op zijn bed, of is onverwachts overleden, en is alzoo in den vroegen morgen dood gevonden, hetgeen eene rumoer en ontsteltenis onder de Beggijnen te weegbracht¹⁴⁴.*

De dienstbode van de pastoor moet hem al zeer vroeg dood hebben aangetroffen want de begijnen stuurden in alle vroegte boodschappen, uiteraard naar de dokter en ook naar Pastoor Werden van de Brugstraatkerk, die door Van Zon belast was om de sleutels van zijn archief betreffende de begijnen ogenblikkelijk aan de bisschop ter hand te stellen. Op dezelfde dag schreef Pastoor Werden aan de bisschop: *Doorluchtig Hoog Eerw. Heer, Dezen morgen ruim vijf uren werd ik schielijk geroepen bij den Eerw. Pastoor van het Beggijnhof, en zonder vertoeven dáár zijnde, vind ik hem reeds uren dood. In zijne uiterste wilsbeschikking belast hij mij met de executies [alleen wat dit betreft:] en wil, dat de sleutel van de kast zijner archieven door mij aan U.D.H. of gelastigde worde ter*

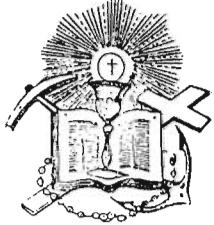
hand gesteld. Ik verzoek Uw Doorl. HEw. nu dringend primo iemand te zenden, om daar morgen te celebreren, en secundo indien het zijn kon, zag ik hier toe gaarne iemand, bij voorbeeld de secretaris of wie ook Uwe D.H.w. goedvindt, die met mij over de zaken kan spreken (...). In haast noem ik mij met den diepsten eerbied, Doorl. H.waardig Heer, van Uw Dstw. en nederige dienaar P.J. Werden, past.

Het briefje is zo haastig op een klein velletje geschreven, dat het lijkt dat Pastoor Werden dit ook nog 's morgens vroeg heeft afgegeven op de Plebanie voor Mgr. van Genk¹⁴⁵. Op zondag 13 maart werden door de Secretaris J. Stoop *de funxien verrigt*, de Mis op het Beggijnhof gecelebreerd. Hij zou dit op zon- en feestdagen steeds blijven doen tot de komst van de nieuwe pastoor; door de week zou de priester Franciscus A.J. Moerincx dit verrichten¹⁴⁶.

Vermoedelijk reeds op maandag 14 maart 1859 vond 's morgens vroeg een uitvaartmis plaats, die volgens de laatste wil van Pastoor van Zon opgedragen zou moeten worden door de opvolgende pastoor. Inderdaad kan Joannes Verdaasdonk al benoemd zijn geweest en heeft hij deze Mis gecelebreerd, die speciaal voor de begijnen werd opgedragen. Zoals in andere kerken gebruikelijk was zullen ook hier de wanden van het koor in het zwart behangen zijn geweest, de drie altaren geheel bedekt zijn geweest met zwart beklede voorzetsels, met zilverkleurige biezen afgezet. Op de drie altaren en op de katafalk waren kaarsen ontstoken en bovendien brandden er *drie vierendeelsche kaarsen*¹⁴⁷. Daarna werd aan de begijnen *een vriendelijke maaltijd* aangeboden zoals Pastoor van Zon dit tevoren had vastgelegd. Vervolgens werd een solenne uitvaartdienst gehouden die door Deken Oomen werd gecelebreerd met assistentie van twee andere priesters¹⁴⁸. Bij deze uitvaart waren de geestelijken uitgenodigd die uit hoofde van hun functie daarvoor in aanmerking kwamen, of met wie Pastoor van Zon vriendschap had onderhouden. Van zijn familie zullen zijn beide zusters en zijn zwager Willem van Etten uit Oosterhout gekomen zijn, mogelijk zijn broer Jan en diens vrouw en vele nichten en neven. Tijdens deze plechtige requiemmis werd *het volle licht gegeven*, dus niet alleen de altaren en de katafalk waren met kaarsen verlicht, maar ook de kerkruimte zelf; vermoedelijk hingen er toen nog in de kerk twee of drie koperen kaarsenkronen en waren aan de wanden eveneens kandelaars aangebracht waar later het gaslicht voor in de plaats is gekomen¹⁴⁹. Vervolgens trok een lange stoet heren achter de lijkwagen aan, naar de begraafplaats Zuylen. Het graf bevond zich in het midden van het begijnenkerkhof; in de schacht was een halfsteens muurtje gemetseld, waarin de kist werd neergelaten. Later zou een rechtopstaande hardstenen grafzerk hierop geplaatst worden. Aan alle genodigden voor deze uitvaart werd daarna *een deftige maaltijd* aangeboden¹⁵⁰.

Op maandag 14 maart (dus vermoedelijk in de namiddag na de begrafenis) werd door Notaris Beens in het bijzijn van getuigen een verzegeld document geopend dat de uiterste wil bevatte van Pastoor van Zon die hij vijf jaar tevoren had geschreven¹⁵¹. Allereerst stelde hij dat in de kamer op de verdieping die op zijn tuin uitzag zich het notenhouten bureau bevond waarin allerlei, ook vertrouwelijke, gegevens berustten van het Begijnhof en *van vele Beggijntjens, in vertrouwen mij gegeven*, en dat de sleutels daarvan meteen bij de bisschop moesten worden bezorgd. Wellicht was Pastoor van Zon over deze gegevens dermate bezorgd, dat hij een apart document had geschreven dat onmiddellijk na zijn overlijden aan Pastoor Werden diende te

Ziet nu hoe ik... rusten, en als gij mij des morgens zoekt, zal ik er niet meer zijn.
Job. 7. XXI.

BID VOOR DE ZIEL VAN ZALIGER
den Zeer Eerwaardigen Heer

WILHELMUS VAN ZON,
R. K. PRIESTER,
sinds 1826 Pastoor van het Begijnhof te Breda,
ALDAAR OVERLEDEN, DEN 12 MAART 1859,
IN DEN OUDERDOM VAN JUIST 70 JAREN.

Gij weet, hoe ik ten allen tijde met u heb omgegaan, dienende den Heer met alle ootmoedigheid. — Hoe dat ik niet nagelaten heb te verkondigen, al wat u dienstig was. — En nu beveel ik u aan God en aan het woord Zijner genade.

Act. Ap. 20. XVIII. en volg.
Zijl dan mijner gedachtig en vergeet de diensten niet, die ik u beezen heb. 2 Esdras. 13. XIV.

GEBED.
God, die onder de Apostolische Priesters uwen dienaar WILHELMUS, met de Priesterlijke waardigheid hebt bekleed, wij bidden U, dat hem ook eeuwig hua gezelschap worde toegestaan.

9. Bidprentje van Pastoor van Zon
7,5 x 11,5 cm.

worden ter hand gesteld opdat deze de sleutels aan de bisschop zou geven; mogelijk met de gedachte dat Mgr. van Genk niet steeds te Breda was. Mgr. van Hooydonk verbleef nagenoeg steeds op Bovendonk (de sleutels mochten niet op het Begijnhof traineren).

Voorts stelde Pastoor van Zon dat aan iedere in Breda woonachtige priester *drie intenties gegeven worden voor mijne ziellavenisse*¹⁵². Ook moesten aan de drie stadskerken en aan die van het Begijnhof zes oude ponden wit licht (zes pondskaarsen of twaalf halfpondskaarsen) gegeven worden. Zeer nauwkeurig omschreef hij de plechtigheden voor zijn uitvaart en begrafenis. Na de begrafenis zou een jaar lang *volgens Hofgebruik* wekelijks een *zielemis* moeten worden gelezen tegen een honorarium van één gulden; daarna zou een solemneel jaargetijde (plechtige jaarlijkse Mis met wierook) volgen *in alles conform aan een solemneel jaargetijde van een Begijnjtje*. Daarna bepaalde hij, *als weldoender van het Begijnhof moeten vijf gouden ducaten gegeven worden, en mijn naam bij de namen van mijne ouders geplaatst worden*¹⁵³. Aan de regent van het College te Oudenbosch (het Klein-Seminarie) zou f 500,- worden overgedragen *om door hem* [Ph. van den Eeden] *en zijne onderhoorigen* Missen te lezen, iedere Mis tegen 65 cent. Aan de abt in Westmalle zou f 250,- ter hand gesteld worden, eveneens om

Missen voor mijnne zielelavenisse te laten lezen. De begijnen ontvingen *f* 250,- om voor mijnne zielelavenisse kruysgebeden te doen.

De dienstbode van de pastoor ontving vier gouden Rijers. Aan het Begijnhof werd zijn gehele boekenbezit overgemaakt en ook een perceel bouwland onder Vrachelen (Koningsdijk) te Oosterhout¹⁵⁴. Echter hier tegenover moest staan dat het Begijnhof tot 1959 (sic) steeds omstreeks Allerheiligen vijftig zielemissen moest laten opdragen, elk tegen 65 cent tot zielelavenisse van hem en zijn ouders en wanneer hij of zijn ouders dit niet nodig zouden hebben dan voor de zielelavenisse van onze overleden Familie, als Broeders, Zusters, Ooms en Moedjens. Vervolgens kreeg het Begijnhof nog een perceel bouwland onder Westmiddelwijk, tussen de Hondse- en de Vekenstraat te Oosterhout¹⁵⁵. De successiegelden zouden niet voor het Begijnhof zijn maar uit zijn geldelijke nalatenschap moeten komen. Allereerst zou de mogelijkheid moeten worden onderzocht of met de opbrengst van dit land een begijn zonder of met geringe eigen middelen geproft zou kunnen worden. De voorkeur voor de persoon die daarvoor in aanmerking zou komen moest allereerst uitgaan naar een familielid. Maar om al te gemakkelijk profiteren van dit legaat tegen te gaan stelde Pastoor van Zon (die altijd op zijn *qui-vive* was): *Hier staat te bemerken, dat het eerst moet onderzocht worden of het haren roep[ing] wel is, en ook neemt men geen persoon van de geringste afkomst.* Indien zich geen geschikt familielid als begijn zou aanmelden dan kon men een *eerbare dochter* kiezen, maar van de gemeente Oosterhout en ook niet van de geringste afkomst¹⁵⁶. Wanneer ook van daar geen postulant zou komen dan zouden de inkomsten bewaard blijven om later toch eventueel voor een persoon aan te wenden uit zijn familie of uit de gemeente Oosterhout¹⁵⁷. Pastoor van Zon tekende hierbij aan: *Het tijdelijk bestieren van dit voorschrevene perceel blijft altoos aan den tijdelijken Pastoor van het Begijnhof.* Zelfs door de huidige Pastoor Ooms zijn nog pachtgelden geïnd van bouwland afkomstig van Pastoor van Zon; of dit het eerstgenoemde perceel betrof of het laatste is niet duidelijk; in ieder geval werd het land in de zestiger jaren onteigend¹⁵⁸.

Vervolgens legateerde Pastoor van Zon aan die familieleden die iets ter ondersteuning nodig zouden hebben ofwel dit later nodig zouden hebben, *zoo van Vaders als Moeders zijde*. Met deze zinsnede kan Pastoor van Zon zowel zijn halfbroers en zijn zusters bedoeld hebben als ook nichten en neven¹⁵⁹. Vervolgens had hij drie obligaties beschreven met een gezamenlijke waarde van *f* 1.950,- tegen 3% en 4%. Tot *regentes* van dit fonds moest zijn zuster Wilhelmina aangesteld worden die zelf in haar eigen testament weer iemand als beheerder benoemen moest. Ook de successiegelden moesten uit de interest hiervan betaald worden. Tenslotte benoemde hij zijn zuster Wilhelmina als *enige en algehele erfgenaam*, dus van de overige landerijen, van zijn effecten, obligaties en andere waardepapieren, en van zijn inventaris en ander roerend goed. Tot executeur testamentair had Pastoor van Zon Joannes J.L. Ingen Housz benoemd. Voor diens *moeijten en zorgen* legateerde hij hem *f* 300,- vrij van successiegelden. In het testament heriep de testateur alle eerder geschreven uiterste wilsbeschikkingen. Eén vroeger testament uit 1841 is bewaard gebleven¹⁶⁰. Het grote verschil met het definitieve testament was dat hierin een totaal van 7¹/₂ hectare aan verpacht land en een bedrag van *f* 9.200,- over alle broers en zusters werd verdeeld of aan neven en nichten in geval de ouders gestorven waren, met dien verstande dat

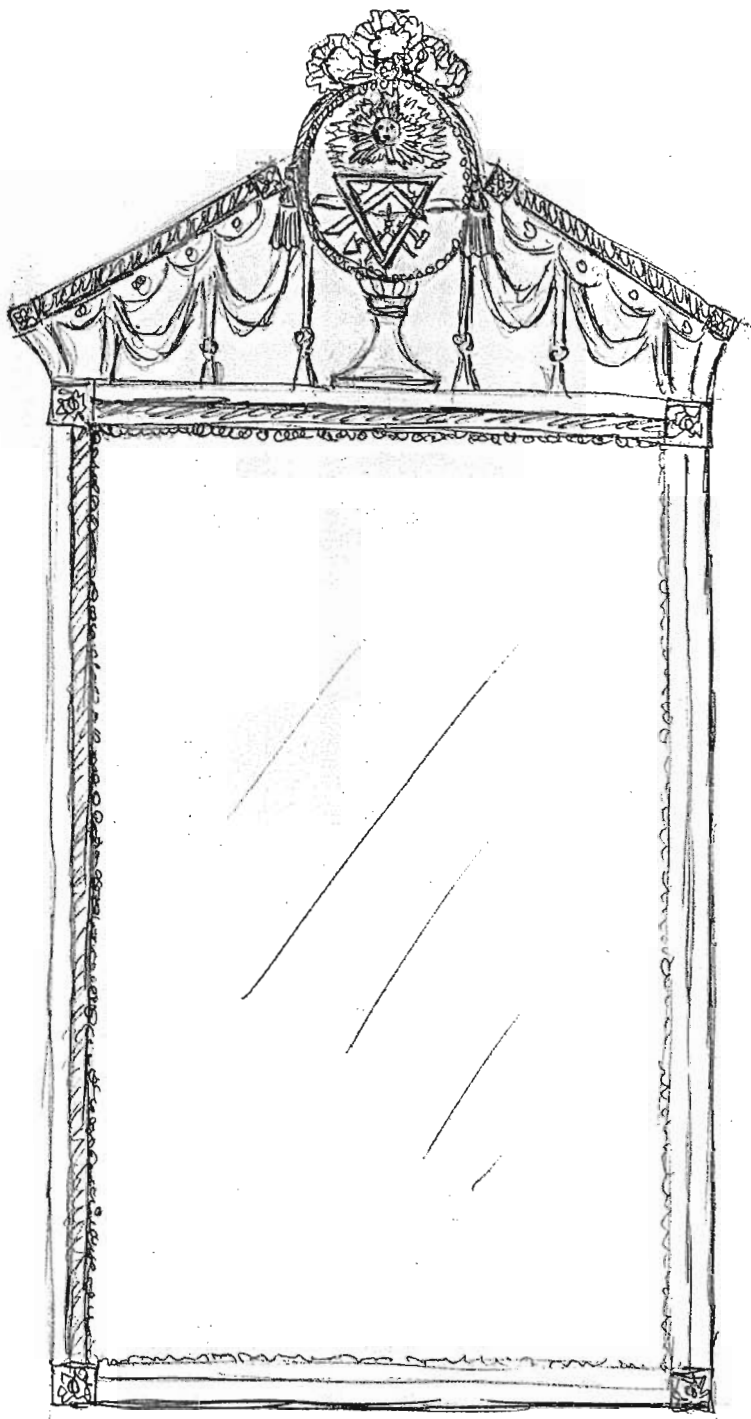
Wilhelmina f 5.000,- ontving èn het vruchtgebruik van alle onroerende goederen; een zekere Joannes P. Eeltiëns zou alle overige goederen krijgen. Het Begijnhof zou met een apart legaat bedacht zijn. In het laatste testament lag de nadruk op diegenen van de familie die ondersteuning nodig hadden maar waarbij de beslissing hierover lag bij Wilhelmina die universeel erfgenaam was. Verder ontving het Begijnhof meer goederen en gelden maar moest daar een en ander tegenover stellen. Ook was het testament veel meer gespecificeerd, veel relatief kleine bedragen werden aangewend voor de *zicelavenisse* van Pastoor van Zon en eventueel van zijn familie.

Aangaande het toezicht op de uitvoering van het testament schreef de minister van het Departement voor de zaken der R.K. Eredienst op 4 augustus 1859 een brief¹⁶¹. Precies één jaar na het overlijden van Pastoor van Zon liet zijn zuster Wilhelmina Cornelissen-van Zon als universeel erfgenaam in een notariële akte vastleggen dat zij ingevolge het testament van 1854 afgifte deed van twee percelen bouwland aan het Begijnhof, waarbij Pastoor Verdaasdonk dit namens het Begijnhof aanvaardde¹⁶².

Wilhelmina overleed enkele jaren nadien in 1864 en het onroerend en roerend goed van haarzelf en van haar heerbroer verspreidde zich over de familie. Van de inventaris van Pastoor van Zon is tot op heden slechts bekend dat hij een spiegel bezat, vervaardigd omstreeks 1790 of mogelijk iets later; het merkwaardige hiervan is dat deze spiegel versierd is met symbolen van de vrijmetselarij. Uit onderzoek in het archief van de Orde van Vrijmetselaren onder het Grootoosten der Nederlanden is gebleken dat niemand in de uitgebreide familie van Pastoor van Zon lid is geweest van een loge in Breda, Den Bosch, Tilburg of in andere omliggende plaatsen; in die periode was het namelijk voor katholieken niet ongebruikelijk om *maçon* te zijn¹⁶³. De katholiek Petrus J.G. Ingen Housz was vanaf 1801 lid van de loge *Het Vrij Geweeten* te Breda; hij was de enige man in de loge waarlangs betrekkingen bestonden met Pastoor van Zon en het is plausibel dat deze spiegel van hem afkomstig was¹⁶⁴. Het is niet onmogelijk dat toen Petrus Ingen Housz op 20 februari 1848 als celibatair overleed, zijn neef en oonzegger Florentius Ingen Housz deze spiegel erfde. Deze laatste werd op 29 maart daaropvolgend tot secretaris van de bisschop benoemd en uit dien hoofde had hij met Pastoor van Zon te maken. Wellicht zou Florentius Ingen Housz de spiegel niet willen of kunnen houden bij de strenge Mgr. van Hooydonk. Florentius overleed op 9 januari 1854; een half jaar later zou Pastoor van Zon diens oudste broer Johannes J.L. Ingen Housz als executeur testamentair benoemen (ook langs hem zou de spiegel bij Pastoor van Zon terecht kunnen zijn gekomen)¹⁶⁵.

Petrus J.G. Ingen housz zou echter tussen 1 april 1804 en 1 april 1805 de loge verlaten hebben ofwel zijn ontslag hebben gekregen. De loge *Het Vrij Geweeten* werd na de brand van de schouwburg in 1811 opgeheven; eerst na 1832 zou opnieuw een loge te Breda opgericht worden waar Petrus Ingen Housz geen lid meer van werd¹⁶⁶. Het is dus mogelijk dat hij eerder, vóór zijn overlijden afstand van deze spiegel had gedaan.

Een zuster van hem, Elisabeth Ingen Housz, was een tante van Deken Comelis Oomen met wie Pastoor van Zon goed bevriend was. Zij was gehuwd met Mr. Henricus Oomen en zij bewoonden het Huis van Wijngaerde in de Catharinastraat te Breda. Na de dood van haar man maar zeker vanaf 1829 woonde zij tegenover

10. Spiegel met symbolen der vrijmetselarij uit de inventaris van Pastoor van Zon.

het Begijnhof in het tweede huis vanaf de Sint Annastraat (Catharinastraat 20). Ongetwijfeld kende zij Pastoor van Zon goed en wellicht frequenteerde zij de Begijnhofkerk. Dus ook langs Elisabeth Ingen Housz of langs Deken Oomen kan de spiegel in bezit van Pastoor van Zon gekomen zijn¹⁶⁷. Opvallend blijft het, dat Pastoor van Zon zich niet ergerde aan de maçonnieke symboliek van de spiegel, noch dat hij zich ervoor geneerde bij zijn gasten. Mogelijk was hij gecharmeerd van de stralende zon in het medaillon die ook het wapenbeeld vormde in het familiewapen Van Zon¹⁶⁸.

De nieuwe pastoor van het Begijnhof, Joannes Verdaasdonk, was op 12 mei 1859 door de begijnen ingehaald. Na diens dood in 1885 werd voor het eerst de functie van pastoor van het Begijnhof verenigd met die van vicaris generaal van het bisdom. Na het overlijden van Pastoor Verdaasdonk zou Vicaris Generaal Mgr. Adrianus van de Corput pastoor van het Begijnhof blijven tot zijn dood in 1908. In die periode veranderde er veel aan de kerk en de pastorie. Het interieur van de kerk kreeg een geheel neogotische bekleding; het koor, de altaren, de wanden en het gewelf werden overgeschilderd; er werd een lambrizing van neogotische tegels aangebracht en ook de kerkvloer werd van nieuwe tegels voorzien. Aan de wanden werd een gasverlichting aangebracht met neogotische metalen consoles. De pastorie die een zo originele indeling had werd verburgerlijkt op kosten van het bisdom, daar het nu de residentie van de vicaris generaal werd. Er kwamen kamers *en suite* voorzien van zogenaamd rijke stucplafonds en schoorstenen in laat 19de eeuwse stijl¹⁶⁹. Later, onder Vicaris Generaal Mgr. Hopmans zou er ook nog een erker worden aangebouwd (destijds een modernisme). Het eigen vroeg 19de eeuws karakter van kerk en pastorie zoals Pastoor van Zon dit had gebouwd is deels verloren gegaan.

Nabeschuiving

Het is opvallend dat verschillende studiegenoten van Willem van Zon, zowel op de Latijnse School als op het Seminarie, carrière hebben gemaakt in het geestelijk ambt. Gerardus van Gorp werd deken, Wilhelmus Oomen schoolopziener, Joannes van Hooydonk werd bisschop; anderen werden eerder pastoor ofschoon zij jonger waren dan Van Zon zoals Deken Cornelis Oomen, ofwel werden zij professor aan het Seminarie zoals Antonius van Dijk¹⁷⁰. Het lijkt erop dat Willem van Zon geen ambities in die richting heeft gehad; of het hem aan de kwaliteiten daarvoor ontbrak moet betwijfeld worden, het lijkt er eerder op dat hij naar de rust van een kloostergemeenschap tendeerde. Wellicht ook was de tumultueuze periode toen hij kapelaan was te Oosterhout er de oorzaak van dat een carrière in het geestelijk ambt hem afschrikt had. Wel bleef hij zijn gehele leven juist met deze bovenlaag van de clerus in contact, soms op duidelijk vriendschappelijke manier. Zijn pastoraat had niet de teruggetrokkenheid van een rectoraat bij een klooster. Hij heeft gewoekerd met zijn talenten in de kleine wereld waarover hij was aangesteld. Zijn kwaliteiten waren: daadkracht, doorzettingsvermogen, nauwkeurigheid, zakelijkheid, verstandigheid, wijsheid en vroomheid maar ook grote eenvoud. Dat hij begraven wenste te worden temidden van zijn begijntjes en niet bij de heren geestelijken rond de grote Calvarie

op Zuylen, en dat zijn graf met een simpele opstaande steen werd aangeduid in plaats van met een grote liggende zerk met een hekwerk eromheen, getuigt van zijn bescheidenheid en eenvoud.

Voorals nu er geen begijnen meer wonen in Breda en het Begijnhof haar eigenlijke functie heeft verloren, lijkt de geschiedenis ervan verder verwijderd. Het krijgt iets poëtisch, deze periode tijdens het pastoraat van Willem van Zon. Het besloten leven van een begijnengemeenschap in een klein katholiek stadje uit een verarmde provincie in de eerste helft en in het midden van de 19de eeuw waar het enige belang het garnizoen en de Militaire Academie was. Het leven op het Begijnhof te Breda kan men stellen tegenover dat te Brugge waarover Maurits Sabbe en Guido Gezelle schreven en dat te Lier waarover Felix Timmermans schreef. In Breda was het Begijnhof veel soberder en kleiner maar het blijft vergelijkbaar in de vroomheid, de nederigheid, de poëzie.

Pastoor van Zon heeft ondanks deze in aanleg toch minimale en weinig inspirerende omstandigheden het maximale van zijn mogelijkheden gegeven binnen zijn situatie. Enerzijds lijkt Van Zon uit te stijgen boven het obligate beeld van een man uit de eerste helft van de 19e eeuw door zijn geweldige ijver, vernieuwingsdrang en werklust. Anderzijds is hij een typisch vertegenwoordiger van deze in onze ogen zeer bekrompen wereld die deze tijd eveneens kenmerkte. Zo is Van Zon een man van zijn tijd, analoog aan de soms bevlogen vergezichten die de kunst en de literatuur in die tijd tonen, anderzijds gelijkend op de kleine intimiteit van de eigen beslotenheid. Deze twee werelden komen soms naast elkaar voor of zijn verwarrend vervlochten als bij een sonate van Schubert.

AANTEKENINGEN

* Een bijdrage over de architectuur van de gebouwen die Pastoor van Zon liet oprichten is in voorbereiding evenals een bijdrage over de genealogie van het geslacht Van Zon, in zoverre het Pastoor van Zon, diens familie en voorouders betreft. De tweede bijdrage zal verschijnen in *De Nederlandsche Leeuw*.

- ¹ Dieter Duncker / Helmut Weiss, *Het Hertogdom Brabant in kaart en prent* (Tielt-Bussum 1983) 18-19, 34-35, 41-42, 83, 103.
- ² *Nederlands Patriciaat* XI (1920) 265 e.v., XLII (1956) 250 e.v., XLVIII (1962) 395 e.v.; H.J.A. van Son, *Geschiedenis en genealogie van het geslacht Van Son III-VIII* (Dordrecht 1947-1955); B.W.M. van Roosmalen, 'Het voorgeslacht van Mr. J.B. van Son', in: *De Nederlandsche Leeuw* (1950) col. 260-268.
- ³ Bij de schepenbank van Waspik moest in 1710 door het bruidspaar Cornelis Cornelisz Camp en Adrijana Cornelisse de Jongh, overgrootouders van Willem van Zon, 2.000 gulden betaald worden aan de classis van Raamsdonk. Rijksarchief in Noord-Brabant 's Hertogenbosch (RANB), Schepenbank, trouwboeken van Raamsdonk en Waspik; W. Prick, *Bisschop Nelis* (Batavia Sacra) (Utrecht-Brussel 1948) 31-39.
- ⁴ Matthijs van Son (1665-1704) was schout van Raamsdonk, schepen en burgemeester van Geertruidenberg. Zijn vrouw wist het schoutambt na de dood van haar echtgenoot over te brengen op hun zoon Simon, die Heer van Raamsdonk werd in 1724 en de buitenplaats Chartreuse bewoonde; zij voerden een grote staat en bij ontstentenis van een zoon werden hun nakomelingen De Jongh van Son genoemd. De buitenplaats Chartreuse werd in 1878 gesloopt. Van Son, *a.w.* VI (1949).
- ⁵ *Nederlands Patriciaat* XLII (1956) 253 e.v.
- ⁶ In vijf dorpen in Holland werd gedurende 25 jaar aan de baljuw 8.124 gulden betaald; dat is gemiddeld 325 gulden per jaar aan admisse- en recognitiegeden voor een priester. Prick, *a.w.*, 45.
- ⁷ De onderdrukking in Brabant met hoge belastingen werd na W.O.II door katholieke historici als Goossens en Commissaris geponeerd. Later bleek dat de voorgestelde financiële onderdrukking vanuit de regering niet zo zwaar was geweest. Maar in het benoemingsbeleid voor hogere ambtenaren, het onderwijs en de vrijheid van godsdienst werd de katholieke bevolking geknecht; de gelden die door de protestantse ambtenaren werden geëist voor ontduiking der officiële reglementen betreffende de onderdrukking van de godsdienst, wogen zeer zwaar: deze onderdrukking wordt vaak geminimaliseerd of zelfs verzwegen. A.C.M.Kappelhof. *De belastingheffing in de Meycrij van Den Bosch gedurende de Generaliteitsperiode (1648-1730)* (Tilburg 1986) 2-3, 11, 20, 334; P.M.M. Klep. *Groeidynamiek en stagnatie in een agrarisch grensgebied* (Tilburg 1973) 112; Prick, *a.w.*, 46.
- ⁸ RANB, doop-, trouw en begraafboeken van Raamsdonk, Waspik en Oosterhout; Corn.J. Knipscheer, *XIX generaties Oome-Oomen-Oomens-Oomes*, I-III (1984-1990) passim; voor de verwantschap van Catharina Oomen met Jacobus van Zon cfr. *De Nederlandsche Leeuw*, bijdrage in voorbereiding over de genealogie van Willem van Zon.
- ⁹ Pachters van een aantal door Jacobus van Zon aangekochte landerijen te Oosterhout tussen 1780-1788 waren: Gerrit Adriaens Geerden, Peter Gerard Mertens, Jan Kools, Johannes Capiteijnen, Cornelis Jan Cornelissen, Anthony Bierstraten en Pieter Verharen. Gemeentearchief Breda (GAB), Archief Begijnhof (Arch. Beg.) 456 A-G.
- ¹⁰ Het huis werd in de jaren dertig van deze eeuw gesloopt en vervangen. Mededeling van Drs. J.M.H. Broeders, Gemeente-archief te Oosterhout, waarvoor vriendelijk dank.
- ¹¹ A. Erens, *De oorkonden van het Norbertinessenklooster St.Catharinadal te Breda-Oosterhout* (Tongerloo 1928-1929) 159; P.J.E.v.[an] L.[oon], Geslacht van Loon, *Algemeen Nederlandsch Familieblad* (1886) 317, (1887) 9-17; Marius van Loon, 'Genealogie Van Loon (R.K.), Tak Waalwijk', in: *Genealogisch tijdschrift voor Midden- en West-Brabant*, III iii (1979) 180-188.
- ¹² Het bezit van een schip was (evenals dat thans is) een kostbare aangelegenheid, niet alleen wat betreft de ververvingskosten maar ook aangaande het onderhoud en de vaartkosten. Schippers met de naam Van Loon in Breda en omgeving in de eerste helft van de 18de eeuw waren onder meer: Jan Janssen van Loon, schipper, vermeld in 1705; Jan Aertssen van Loon, schipper en koopman in steen, vermeld in 1716, 72 jaar; Hendrik van Loon, schipper te Breda, herhaaldelijk vermeld tussen 1716 en 1745; Dielis van Loon, beurtschipper (ook genoemd marktschipper) tussen Breda en Gouda, herhaaldelijk vermeld tussen 1721 en 1745; diens zoon Gijsbrecht van Loon, beurtschipper van Breda op Gouda. De beide laatsten waren zeker nauwe verwanten van Maria van Loon ofschoon dit nog niet bewezen kon worden.

- Herhaaldelijk was een Gijsbrecht van Loon peter bij de doop of getuige bij een huwelijk. GAB, notariële archief 18e eeuw, passim; H. Vriend, 'Flitsen uit het waterstaats-verleden van noord-westelijk Noord-Brabant, scheepvaartverbinding Breda-Holland', in: *Jaarboek De Oranjeboom* X (1957) 139 noot 8.
13. RANB, doop-, trouw- en begraafboeken van Oosterhout; J.B.Krüger, *Kerkelijke geschiedenis van het Bisdom Breda* IV (Bergen op Zoom s.a.) 48.
14. Bisschop (de) Nelis is een begaafde intellectueel, een geacht diplomaat en bovendien een fijnvoelend mens. Zijn dagboek is bewaard gebleven met betrekking tot enkele jaren. Prick, *a.w.* 85-86. Aan de Dreef te Meersel stichtten Bredenaars het Capucijnenklooster in 1687, hetgeen veel katholieken uit Breda en omgeving aantrok. Ook begroef men er de doden. Zo waren een oudtante van Catharina Oomen, Maria Aert Oomen (overleden in 1746) en haar echtgenoot Antonius Stadthouders, schepen van Chaam (overleden in 1748) en oudoom van Cornelis Laurentius Stadthouders (cfr. p.56) begraven te Meerseldreef, waarvan de grafzerk aldaar nog aanwezig is. Zo ook werd de grootvader van Willem van Etten zelfs nog in 1804 niet te Oosterhout begraven waar hij gewoond had maar in Meerle. J.L.M.de Lepper, 'De katholieke kerk', in: V. Beerman, e.a. (red.), *Geschiedenis van Breda II* (Schiedam 1977) 202; Knipscheer, *a.w.* III (1990) 53; Gemeentearchief Oosterhout (GAO), *Begraafboeken*.
15. Prick, *a.w.*, 88.
16. *Ibidem*, 99.
17. A. van Eck, *De bonte historie van Breda* (s.l. 1947) 143-144; M.J.M. Duijghuisen. *Geschiedenis van Breda III* (Breda 1990) 45.
18. Het was aan katholieken tot 1794 verboden om in Staats-Brabant onderwijs te geven. Krüger, *a.w.*, 49; M. de Haas, 'Onderwijs in Brabant sinds 1795', in: *Het nieuwe Brabant* III ('s Hertogenbosch 1953) 131; J.L.M.de Lepper, *De voorgeschiedenis van het Seminarie Ypelaar* (Tilburg 1950) 17-26, 101-106.
19. Joanna Schoormans (°ca.1772) was de dochter van de pottenbakker Joannes Schoormans, wiens vader Govert Jansse in 1744 huwde met Joanna Dingemans Crul. Vermoedelijk was Joannes Schoormans (°1746) een neef van Maria Schoormans, de stiefmoeder van Catharina Oomen. Een andere zoon van Joannes Schoormans, Govert (°ca.1775) was gehuwd met Anna Maria van Berkel, verwant met Anna Willems van Berkel (beiden van de pottenbakkersfamilie van Berkel), de tweede vrouw van Adriaan van Zon. Cfr. schema 'genealogie Van Zon'.
20. Het echtpaar Stadthouders-van Zon zou zes kinderen krijgen waarvan er twee jong overleden. De familie Stadthouders telde aanvankelijk ambtsdragers (waar de naam op teruggaat) en zelfstandige boeren. In de 18de en 19de eeuw werden zij, wellicht door de aanhoudende opdeling van de grond onder vele kinderen, steeds kleinere boeren, tot zij in de 19de eeuw veelal landarbeiders werden. Langs de moeder van Cornelis Laurentius Stadthouders, Joanna Gerrits Smits (°1725) en haar moeder Joanna Cornelisse Crul (°1703) waren zij verwant met de pottenbakkersfamilie Crul (twee zusters en één nicht Crul huwden met drie broers Willems Smits) en met de families Van der Maden, Braat en Van der Vloot. RANB, doop-, trouw- en begraafboeken en registers burg. stand Oosterhout.
21. Zowel een broer van de overleden moeder van Adriaan van Zon, Joris Adriaen Oomen, als een broer van zijn vader, Cornelis Jan van Son (sic) waren ook in Rotterdam gevestigd. Laatstgenoemde was in 1769 gehuwd met Wilhelmina van Pelt, maar zijn beroep is onbekend. Joris Adriaen Oomen (in Rotterdam werd de naam Oomen of Oomes steevast gewijzigd in Ooms) was gehuwd met Maria Corsten; het is niet uitgesloten dat hij schipper was. Gemeentearchief Rotterdam, (GAR), Doop- huwelijks- en doodsregisters.
22. In 1811 werd in de registers van de Burgerlijke Stand aangaande hun schip geschreven: *Op de pottenschuit liggende in de Wolfshoek bij de Houtbrug*. Uit het eerste huwelijk werden drie kinderen geboren waarvan er minstens één jong zou overlijden. Uit het tweede huwelijk werden vijf kinderen geboren waarvan er drie jong overleden. Cfr. noot 21.
23. Krüger, *a.w.* II, 409.
24. Dit *Seminarium* was uitsluitend een Groot-seminarie; als vooropleiding bleef de Latijnse School functioneren tot aan de overname van het College te Oudenbosch in 1833, toen dit tevens als Klein-seminarie dienst ging doen. *Ibidem*, 409-414, 419-424; Bisschoppelijk archief Breda (BAB), zonder inv.no.
25. Eerst in 1816 zou het seminarie naar het landgoed Bovendonk te Hoeven verplaatst worden, het voorinlig buiten van de bisschoppen van Antwerpen, geliefd toevluchtsoord van Bisschop de Nelis. Prick, *a.w.*, 102.
26. Adrianus Oomen was wel zeer veraf verwant met Catharina Oomen, namelijk in de zevende graad. Krüger, *a.w.* II, 411.

- ²⁷ De voorkeur was gegeven aan Petrus Simon van Eupen en Adrianus Crul, maar deze laatste weigerde omdat hij te ver gevorderd was in jaren. Krüger, *a.w.* II, 359, 430.
- ²⁸ Krüger, *a.w.* II, 418.
- ²⁹ Jan Luykx werd priester gewijd in 1803, Jan van der Heyden in 1802, Walter Vermeulen in 1808. Willem Oomen (°1783) was een neef van President Adrianus Oomen. BAB, zonder inv.no.
- ³⁰ De familie van Zon had ongetwijfeld eigen koetsen en paarden. Pas in 1850 zouden er twee diligences per dag vice-versa rijden tussen (Antwerpen-) Breda-Raamsdonk-Oosterhout-Gorinchem met verdere mogelijkheden naar Utrecht. De napoleontische weg tussen Oosterhout en Breda werd in 1810-1813 aangelegd en vormde een onderdeel van de grote weg van Parijs naar Amsterdam, via Antwerpen, Breda, Oosterhout, Gorinchem (mededeling van Streckarchivaris Drs. J.M.H.Broeders, waarvoor vriendelijk dank). L.G.J. Verberne. *Noord-Brabant in de negentiende eeuw tot omstreeks 1870* (Nijmegen 1947) 13, 67.
- ³¹ Later in 1806 was Willem van Zon peetoom bij een kind van zijn halfzuster Joanna, in 1822 vermoedelijk bij een kind van zijn zuster Joanna Catharina en in 1823 bij een kind van zijn broer Jan. GAR, *Doopboeken*; GAB, *Doopboeken*; Gemeente-archief Oosterhout (in het vervolg: GAO), *Burgerlijke stand*.
- ³² In 1800, 1801 en 1803 waren Jacobus van Zon en Maria van Loon, die toen boven de zestig waren, peetouders bij de kinderen van hun dochter Joanna te Breda. In 1810 was Jacobus van Zon, bijna zeventig jaar, peter bij een kind van zijn zoon Adriaan te Rotterdam. GAB, *Doopboeken*, GAR, *Doopboeken*.
- ³³ Voor deze periode is het onduidelijk waar de neomisten hun priesterwijding ontvingen en van wie.
- ³⁴ BAB zonder inv.no.; Krüger, *a.w.* IV, 54.
- ³⁵ *Ibidem*, 48.
- ³⁶ Zij kregen minstens acht kinderen waarvan er zeker vier jong overleden.
- ³⁷ Cfr. noot 35.
- ³⁸ Ook de emeritus Deken Adrianus Crul overleed op 30 mei 1811.
- ³⁹ In de plaats van Willem van Zon werd Gijsbertus Goverde uit Oosterhout benoemd; wellicht was deze verwant met Maria Goverde, de schoonzuster van Willem van Zon.
- ⁴⁰ De titel van proost moet hier niet verward worden met die van (dom-)proost van een kathedraal kapittel. In Catharinadal is dit een Zuidnederlandse titel voor deze waardigheid.
- ⁴¹ Dionysius Crul (°1748) was op 1 juni 1786 als vicaris aangesteld en op 1 juni 1806 opgevolgd door Godefridus Mutsaerts (Dionysius was een neef van de vader van Cornelis Laurentius Stadthouders; de vader van Dionysius en de vader van Deken Crul waren achterneven). Dank aan Mevrouw de Hoogeerwaarde Priorin en aan de Weleerwaarde Zuster Regina 't Hoen, Archivaris van de Priorij Sint Catharinadal, voor de uiterst doelmatige en zeer vriendelijke hulp (en ook voor de gastvrijheid) bij dit onderzoek geboden. Oosterhout, Priorij Sint Catharinadal (PCAO) Archief M en R, no.82, p.11; BAB zonder inv.no.
- ⁴² Quirin-Gilles Nols, *Notes historiques sur l'abbaye du Parc* (Bruxelles 1911) 131-166; Willy Verrees, *Abdij van 't Park, Heverlee* (Leuven 1970) 64-73; Edward van Even, *Louvain dans le passé et dans le présent* (Louvain 1891-1895) 463-469.
- ⁴³ De betreffende familie te Breda was de familie Hoppenbrouwers. Algemeen Rijksarchief 's Gravenhage (ARAG), Departementsarchief R.K.Eeredienst. no.1271; Krüger, *a.w.* IV, 73-74.
- ⁴⁴ PCAO, M en R, no. 82, 12.
- ⁴⁵ In 1830 zou in Noord-Brabant opnieuw de wens geuit worden om bij België gevoegd te worden wegens het geloof. Bij de intocht van Nederlandse militairen in Oosterhout op weg naar het zuiden tijdens de Belgische Opstand (1830-1834) werd hen verzocht geen vaderlandse liederen te zingen om de bevolking niet te irriteren, wat hoogst gevaarlijk kon zijn; de Nederlanders werden als 'zij' en de Belgen als 'wij' aangeduid. E.R.M. Hoffman, *Noord-Brabant en de opstand van 1830*, 'Bijdragen tot de geschiedenis van het zuiden van Nederland XXXI' (Tilburg 1974) 115 e.v.; H.F.J.M. van den Eerembemt, M.F.A. Linders-Rooijendijk, *Vreemde militairen en een gesloten samenleving*, 'Bijdragen tot de geschiedenis van het zuiden van Nederland LXVII' (Tilburg 1986) 189; *Tentoonstellingscatalogus Naar gothieken kunstzin. Kerkelijke kunst en cultuur in Noord-Brabant in de negentiende eeuw*. ('s-Hertogenbosch, Noordbrabants Museum 1979) 26.
- ⁴⁶ Over de bouw van de kerk zal aandacht worden besteed in het artikel in voorbereiding over de gebouwen die Pastoor van Zon liet oprichten.
- ⁴⁷ PCAO, Map 1818-1819.

48. V. van der Aura, *Geschiedkundige bijdragen betreffende het Norbertinessenklooster van St.Catharinadal* (Oosterhout 1894) 99.
49. Jan van Hal was negen jaar weduwnaar van Petronella Cornelia van den Ouwelant en had minstens vier kinderen thuis. Hij was een zwager van Joannes Josephus van den Ouwelant, Raad van de stad Oosterhout, Stedelijk Ontvanger en Kantonrechter, en van Pieter Segebertus van den Ouwelant, wijnhandelaar op de Heuvel. Zijn schoonzuster Joanna Elisabeth van den Ouwelant was gehuwd met Burgemeester Franciscus Xaverius Janssens, kerkmeester tijdens de teruggave van de Sint Janskerk en tevens 'medicinae doctor'. RANB, Oosterhout, Burgerlijke stand.
50. GAO, Staat van bevolking, 1840.
51. Philippus Smits was de zoon van Pieter Smits en Anna Braat; de zwager van Willem van Zon, Cornelis Laurentius Stadthouders was een achterneef van hem.
52. Willemina van Son was geboren in Delft omstreeks 1798; haar vader Joannes van Son overleed te Raamsdonk en de overige broers en zusters van Willemina werden tussen 1786 en 1806 allen te Waspik of Raamsdonk geboren. De moeder, Joanna de Jongh, overleed te Gent in 1814. Een en ander doet vermoeden dat de vader (en een zoon evencens) schipper zou zijn geweest. RANB, Doop-, trouw- en begrafenisboeken en registers Burgerlijke Stand Raamsdonk en Waspik.
53. Zijn opvolger aldaar was Christiaan Woestenberg die op 12 september 1824 zijn ambt als vicaris begon. PCAO, M en R no.82.p.12.
54. Prick, *a.w.*, 93.
55. GAB, Arch. Beg., 646.
56. *Ibidem*, 71. De brief kwam uit Hoeven alwaar sinds 1816 de apostolisch vicaris resideerde. Krüger, *a.w.* II, 361.
57. Dank aan Archivaris J.M.F.Ijsseling voor zijn hulp bij dit onderzoek. J.M.F.Ijsseling, *Het Begijnhof te Breda* (s.l. 1980) 8; Idem, *De Sint Catharinakerk op het Bredase Begijnhof* (Amstelveen 1987) 11-12; Pater Placidus O.M.C., 'Geschiedenis der katholieke kerk te Breda', in: D.Th. Enklaar e.a. (red.), *Geschiedenis van Breda I* (Tilburg 1952) 149-151.
58. Dank aan Pastoor J.A.J. Ooms van het Begijnhof te Breda die attendeerde op deze zuinige opzet.
59. J. Kalf, *De monumenten in de voormalige Baronie van Breda*, deel 1 van de serie: De Nederlandsche monumenten van geschiedenis en kunst (Utrecht 1912) 139.
60. GAB, Arch. Beg., 44.
61. *Ibidem*, 34.
62. G.C.A. Juten, *Cartularium van het Begijnhof te Breda* (s.l. 1910) 219 e.v.
63. Cfr. noot 60.
64. GAB, Arch. Beg., 34.
65. *Ibidem*, 9.
66. Het eerste manuscript hiervan berust in het archief van het bisdom Breda en was door Pastoor van Zon geschreven en werd gecorrigeerd in een ander handschrift. Een tweede (gecorrigeerd) manuscript in het archief van het begijnhof was wellicht door J. Stoop, secretaris van de bisschop, geschreven. Ook is van dit laatste manuscript een gedrukt exemplaar (Breda 1855) aldaar aanwezig. BAB, Dossier parochie Begijnhof, map waardevolle documenten; GAB, Arch. Beg., 10.
67. GAB, Arch. Beg., 93.
68. *Ibidem*, 10.
69. Alleen datgene uit de statuten is hier gereleveerd, dat in betrekking staat tot de pastoor van het Begijnhof.
70. Er waren door Pastoor van Zon ook broederschappen in de kerk van het Begijnhof gesticht, zoals in 1831 de Broederschap van het Scapulier van Maria. GAB, Arch. Beg., 91, 647.
71. Cfr. noot 67.
72. GAB, Arch. Beg., 44, p. 29.
73. *Ibidem*, 34, p. 6.
74. Het terrein is gedurende de laatste decennia ongeveer met de helft verkleind en met bomen beplant; de kleine zerkjes der bejinnen werden verwijderd. Het gietijzeren kruis dat door Pastoor van Zon in 1830 moet zijn opgericht is nog aanwezig. *Ibidem*, 44, p. 30.
75. Het enig dochttertje van de overleden halfzuster van Willem van Zon, Catharina van Doremalen, was mogelijk al overleden vóór de dood in 1819 van haar grootvader Jacobus van Zon. In dat geval zou de erfenis van Jacobus van Zon na de dood van zijn echtgenote Maria van Loon, in 1820 niet gedeeld zijn

in zeven maar in zes delen. Willem van Zon bezat in 1841 7¹/₂ hectare uit het vaderlijk erfdeel; dit zou bij gelijke delen voor alle kinderen neerkomen op 45 hectare die Jacobus van Zon bezat. Maar het is waarschijnlijker dat Willem van Zon tussen 1820 en 1841 land had verkocht voor aankoop van effecten en dergelijke); in dat geval zou zijn vader een veel groter areaal in eigendom hebben gehad. Ter vergelijking kan gesteld worden dat in Prinsenhage omstreeks 1800 bedrijven met meer dan 30 hectare zeldzaam waren; het grootste bedrijf daar had 39 hectare. Oosterhout, met landerijen op de kleigronden, zal veel grotere bedrijven gekend hebben, enigszins vergelijkbaar met Holland en Zeeland waar een gemiddelde van 40 hectare voorkwam, en vergelijkbaar met noordwestelijk Brabant waar grote bedrijven (eerste helft 20ste eeuw) meer dan 100 hectare hadden. Verondersteld kan worden dat Jacobus van Zon tussen 45 en 80 hectare aan land bezat, maar het is niet uitgesloten dat dit ongeveer 100 hectare was. Klep, *a.w.*, 91-97.

⁷⁶. GAB, Arch. Beg., 422: 6.

⁷⁷. *Ibidem*, 422: 6 (d.d. 19 april 1839).

⁷⁸. *Ibidem*, 72.

⁷⁹. *Ibidem*, 410.

⁸⁰. BAB, Dossier parochie Begijnhof: brief d.d. 7 maart 1859.

⁸¹. Mededeling van Pastoor J.A.J. Ooms van het Begijnhof waarvoor vriendelijk dank.

⁸². J.M.F. Ijseling, *Inventaris Archief van het Begijnhof* (Breda 1966) passim.

⁸³. Cfr. noot 81.

⁸⁴. GAB, Arch. Beg., 34: 26; Verberne, *a.w.*, 71-73.

⁸⁵. GAB, Arch. Beg., 34: 42.

⁸⁶. *Ibidem*, 76: brief d.d. 14 mei 1860.

⁸⁷. Cfr. noot 81.

⁸⁸. GAB, Arch. Beg., 34: 33.

⁸⁹. *Ibidem*, 34: 5.

⁹⁰. *Ibidem*, 34: 8.

⁹¹. *Ibidem*, 34: 9-10.

⁹². *Ibidem*, 34: 11-13, 422: 6.

⁹³. *Ibidem*, 34: 22; H.P.R. Rosenberg, *De 19de-eeuwse kerkelijke bouwkunst in Nederland* ('s-Gravenhage 1972) 25-26, 120; ARAG, Departementsarchief R.K.Eeredienst, no. 1057: 573; F.Jespers, *Repertorium van orgels en orgelmakers in Noord-Brabant tot omstreeks 1900* ('s-Hertogenbosch 1983) s.v. Derkzen van Angeren.

⁹⁴. GAB, Arch. Beg., 34: 25.

⁹⁵. *Ibidem*, 34: 32, 449.

⁹⁶. *Ibidem*, 34: 33, 424.

⁹⁷. Verberne, *a.w.*, 79.

⁹⁸. GAB, Arch. Beg., 34: 36.

⁹⁹. Het andere huisje in de poort tegen de Waalse Kerk aan, was in 1830-1833 vernieuwd. Cfr. p.68.

¹⁰⁰. GAB, Arch. Beg., 425.

¹⁰¹. *Ibidem*, 34: 38-39, 426.

¹⁰². *Ibidem*, 34: 40, 426.

¹⁰³. *Ibidem*, 34: 39.

¹⁰⁴. *Ibidem*, 34: 41.

¹⁰⁵. *Ibidem*, 427; BAB, Dossier Parochie Begijnhof: brief d.d. 7 maart 1859.

¹⁰⁶. *Ibidem*: document d.d. 18 jan. 1859; GAB, Arch. Beg., 409-411.

¹⁰⁷. Jacobus van Zon (°1801) was gehuwd (1829) met Maria Elisabeth Cornelia de Groot; zij hadden minstens vijf kinderen gehad waarvan er één jong gestorven was. GAR, *Burgerlijke stand, Volkstellingen 1829 en 1839*.

¹⁰⁸. Cornelis Laurentius Stadthouders liet bij zijn dood behalve zijn tweede vrouw, Joanna Sebregts, nog twee zoons en één dochter uit zijn eerste huwelijk na die vermoedelijk allen ongehuwd zijn gebleven. Een tweede dochter was enkele jaren na haar huwelijk overleden en haar echtgenoot Joannes van Ginneken stierf veertien dagen nadien; hun twee dochtertjes die Pastoor van Zon later in een testament bedacht, woonden bij de familie Stadthouders in de Tolbrugstraat. Eén der zoons van Cornelis Laurentius Stadthouders (met deze zelfde voornamen waarbij nog Joannes was toegevoegd, geboren in 1804) was evenals zijn vader bakker en overleed ongehuwd in 1852. GAB, *Burgerlijke stand, Volkstellingen 1829 en 1839*.

- ¹⁰⁹. GAB, Archief Notaris van Naerssen, 1291-68.
- ¹¹⁰. GAB III-50 (Archief Notaris L. Beens, 1854).
- ¹¹¹. Mededeling van Drs. J.M.H. Broeders, streekarchivaris te Oosterhout, waarvoor vriendelijk dank.
- ¹¹². De grootmoeder van Willem van Etten, Maria van Loon, was een achternicht van haar naamgenote Maria van Loon, de moeder van Joanna Catharina van Zon. Willem van Etten kwam als mouter in het bedrijf van zijn vrouw; zij kregen één kind dat echter jong overleed. Van de vier kinderen uit het eerste huwelijk van Jan van Hal zou de oudste zoon ook als mouter in het familiebedrijf komen. RANB, Oosterhout, Burgerlijke Stand; GAO, Staat van bevolking 1840. Dank aan Drs. J.M.H. Broeders voor hulp bij het onderzoek naar het Molenhuis. Het is afgebeeld in: J.M.H. Broeders, G.J. Rehm, *Oosterhout in oude ansichten* (Zaltbommel 1988²) 49.
- ¹¹³. Burgemeester Andries van Gils en Joanna Francisca van Hal bewoonden later het landgoed 'De Echo' ten zuidoosten van de Bremberg; zie: A.J. van der Aa, *Aardrijkskundig woordenboek der Nederlanden IV* (Gorinchem 1843).
- ¹¹⁴. RANB, Oosterhout, Burgerlijke Stand.
- ¹¹⁵. Regelmatig kwamen zowel peetouders als getuigen bij een huwelijk over en weer bij beide families voor. De grootvader van Adriaan Jansse Crul (°1773), Adrianus van der Steghen, was gehuwd met Catharina van Son, dochter van een achterneef van Jan van Son (sic), de vader van Jacobus van Zon. De broer van Adriaan Crul, Jan Baptist (°1771) was eveneens pottenbakker en steenfabrikant te Oosterhout, maar verplaatste zijn bedrijf naar Leur, waar diens zoon Jan (°1804) de aardewerk- en steenfabricage voortzette. Voor verwantschap met Cornelis Laurentius Stadthouders; cfr. noot 20.
- ¹¹⁶. Mgr. Adrianus van Dongen overleed op 27 november 1826. Krüger, *a.w.* II, 433.
- ¹¹⁷. *Ibidem*, 435.
- ¹¹⁸. In 1846 werd Mgr. Antonius van Dijk (°Ginneken 1791) als coadjutor met recht van opvolging benoemd en als bisschop van Adras gewijd. Hij was vanaf 1815 professor en later president van het Seminarie geweest; hij werd als een geleerd en nederig man geëerd, maar overleed reeds op 13 juli 1848. Ook had Pastoor van Zon de opvolgende bisschop-coadjutor Joannes van Breugel gekend (°Dongen 1802). In 1833 was deze professor aan het Seminarie geworden en in 1846 pastoor der Sint Antoniuskerk, in welke hoedanigheid hij met Van Zon te maken had. Op 31 januari 1849 werd hij tot bisschop-coadjutor verheven maar overleed reeds op 15 januari 1850. Krüger, *a.w.* II, 364-365, 440-442, 447-450; *ibidem* III, 212; (m.b.t. Mgr. van Hooydonk:) *ibidem* II, 435-441.
- ¹¹⁹. Cfr. p.79; Krüger, *a.w.* II, 441-447.
- ¹²⁰. Krüger vermeldt dat Van Merm een zeer vlijtig man was. Krüger, *a.w.* II, 418.
- ¹²¹. Joannes Stoop zou in 1864 plebaan van de kathedraal worden en tevens kannunik van het kathedraal kapittel. Krüger, *a.w.* III, 212.
- ¹²². Cfr. aantekening 118.
- ¹²³. Het bisschoppelijk paleis aan de Veemarkt zou eerst in 1872 als zodanig betrokken worden toen de bisschop definitief Bovendonk verliet. Maurits van Rooijen, *Breda in beeld 1860-1940* (Breda 1983) 142.
- ¹²⁴. Wilhelmus Oomen was een neef van Adrianus Oomen (stichter en president van het (Groot-)seminarie) en van Antonius Oomen (secretaris van Bisschop de Nelis en tevens professor aan het Seminarie). Een oudere broer van Wilhelmus Oomen, Cornelis (°1767) was koopman in zijde, laken en stoffen op het Rokin te Amsterdam en bezat het buitengoed 'Valkrust' aan de Ulvenhoutselaan (later een dépendance van het Laurensziekenhuis) evenals de buitenplaats Mariëndal aan de Mark; zie: A.W. Jansen, 'De buitenplaats Mariëndal aan de Mark te Ginneken', in: *Jaarboek 'De Oranjeboom' XLII* (1988), 103-104.
- ¹²⁵. Krüger, *a.w.* III, 217.
- ¹²⁶. Cornelis Oomen (°1791) was een neef (oomzegger) van Adrianus en van Antonius Oomen; cfr. noot 124; Krüger, *a.w.* II, 422-423, III, 218; IV, 136.
- ¹²⁷. Gerardus van Gorp was reeds in 1808-1809 professor aan het Seminarie. Krüger, *a.w.* II, 418, 423; IV, 167.
- ¹²⁸. *Ibidem* III, 224.
- ¹²⁹. Duijghuisen, *a.w.*, 59-60.
- ¹³⁰. *Ibidem*, 59; P.B.A. Melief, *Joannes van Hooydonk* (Tilburg 1987) 30-35.
- ¹³¹. Het is niet bekend of dit kruis werd opgericht als een herinnering aan een missie. GAB, Arch. Beg., 423: brief d.d. 29 juni 1845 van W.G. van Merm aan Pastoor van Zon.
- ¹³². BAB zonder inv.no.; Krüger, *a.w.* IV, 133.

- ¹³³ Joannes Henricus Maessen was een zwager van Elisabeth van Hal (de stiefdochter van Joanna Catharina van Zon); Elisabeth was gehuwd met de arts Jacobus Bernardus Maessen te Ginneken.
- ¹³⁴ Krüger, *a.w.* III, 333; IV, 253.
- ¹³⁵ GAB, Arch. Beg., 34: 31.
- ¹³⁶ Krüger, *a.w.* II, 419-421.
- ¹³⁷ Vanaf 1836 stond Abt M. Dom aan het hoofd van de trappistenabdij. Pastoor van Zon zou moeilijk binnen het bisdom Breda een priester hebben kunnen vinden als biechtvader en geestelijk leidsman omdat men teveel met elkaar te maken had. E.Poumon, *Abbayes de Belgique* (Bruxelles 1954) 66.
- ¹³⁸ GAB, Arch. Beg., 34: 7. De spelling die Pastoor van Zon hanteerde wijst erop dat tijdens zijn schooltijd het Nederlands nog geen vaststaande spelling had; meestal schrijft hij volgens de nieuwe 19de eeuwse spelling, soms echter vervalt hij in de oude spelling van de 18de eeuw.
- ¹³⁹ *Ibidem*, 34: 23.
- ¹⁴⁰ *Ibidem*, 34: 24.
- ¹⁴¹ *Ibidem*, 34: 30.
- ¹⁴² *Ibidem*, 34: 35.
- ¹⁴³ *Ibidem*, 34: 37.
- ¹⁴⁴ *Ibidem*, 34: 43. Het tijdstip van overlijden viel na middernacht omdat 12 maart officieel aangegeven werd. De gasten mochten omstreeks half elf à elf uur vertrokken zijn, waarna Pastoor van Zon een kop thee liet zetten, dit opdronk en op bed is gaan liggen en vervolgens nauwelijks een uur later overleed.
- ¹⁴⁵ BAB, Dossier Parochie Begijnhof, Map pastorale correspondentie: brief d.d. 12 maart 1859 van Pastoor P.J. Werden. Dat bij Pastoor Werden de sleutel beruiste van het archief, vindt zijn oorzaak mogelijk in het feit dat Wilhelmus Oomen daar in de Brugstraatkerk tevoren pastoor was geweest, namelijk van 1818 tot 1852, die een vroegere studiegenoot was van Willem van Zon.
- ¹⁴⁶ Omdat Pastoor Verdaasdonk eerst twee maanden later, op 12 mei 1859, zijn pastoorsambt op het Begijnhof zou aanvaarden, werden intussen door anderen de priesterlijke taken op het Begijnhof waargenomen. Franciscus Autbertus Joannes Moerinx (°Antwerpen 1787) was assistent geweest te Prinsenhage van 1817 tot 1826; hij vroeg ontslag (mogelijk om gezondheidsredenen) en vestigde zich te Breda waar hij overleed in 1862. Krüger, *a.w.* IV, 137.
- ¹⁴⁷ De celebrant van de uitvaart ontving als honorarium zes gulden; elk lid van het zangkoor kreeg 60 cent, de kosteres één gulden. GAB III-50 (Archief Notaris L.Beens, 1854) 7.
- ¹⁴⁸ Deken Oomen ontving als honorarium vier gouden dukaten, de diaken en subdiaken ieder één gouden dukaat. Elk lid van het zangkoor ontving één gulden, de kosteres twee gulden. Testament Pastoor van Zon d.d. 21 sept. 1854; cfr. noot 147.
- ¹⁴⁹ Eerst op 27 oktober 1858 kon men in Breda aansluiting krijgen op de gasleiding. Aanvankelijk waren slechts weinige gebouwen zoals het stadhuis en de Groote Sociëteit en enkele huizen der beter gesitueerden hierop aangesloten. Er moet aangenomen worden dat het Begijnhof in maart 1859 nog niet van gaslicht was voorzien. Van Rooijen, *a.w.* I, 8.
- ¹⁵⁰ Het was de gewoonte dat de dames niet mee naar het kerkhof gingen, zoals op sommige plaatsen nu nog het gebruik is. De hardstenen grafzerk bevat een wit marmeren plaat met de tekst: RUSTPLAATS / VAN / DEN ZEEREERW. / HEER / WILHELMUS / VAN ZON / GEBOREN TE OOSTERHOUT / 12 MAART 1783 / RUIM 33 JAREN PASTOOR / VAN 'T BEGGIJNHOF TE BREDA / OVERLEDEN 12 MAART 1859 / R.I.P.
Erboven op een wit marmeren plaat in de vorm van een lunet is een kelk met hostie weergegeven en eraan een alpha en omega. Het geheel wordt bekroond met een kruis. De afmeting bedraagt ca. 0,70 x 1,80 meter. Later werden twee gelijkvormige grafzerken opgericht voor Pastoor Verdaasdonk en respectievelijk voor Vicaris-Generaal van de Corput.
- ¹⁵¹ De getuigen waren Joannes Mattheus Verstraaten, koster, en Bernardus Verstraaten, schoenmaker. een uittreksel van het testament voor zover het legaten aan het Begijnhof betrof was op 14 maart 1859 door Notaris J.L.H. Hoebe opgemaakt. GAB, Arch. Beg., 625.
- ¹⁵² Er waren in 1859 te Breda elf priesters, de bisschop-coadjutor en de secretaris erbij gerekend; daarenboven waren er mogelijk nog enkele emeriti en zieken.
- ¹⁵³ Deze zinsnede is onbegrijpelijk daar Jacobus van Zon en Maria van Loon al overleden waren alvorens Pastoor van Zon op het Begijnhof benoemd werd.
- ¹⁵⁴ Dit stuk land was $1\frac{1}{3}$ hectare groot.

- ¹⁵⁵ Dit stuk land was ruim $1\frac{2}{3}$ hectare groot.
- ¹⁵⁶ Hieruit blijkt dat Pastoor van Zon naast aanzienlijke en vermogende familieleden ook veel minder draagkrachtige familie had. In de 19de en in de eerste helft van de 20ste eeuw was dit een algemeen voorkomend verschijnsel. Men kon door sterfgeval, ziekte of financiële tegenspoed in korte tijd van welvarend tot behoeftig worden. Cfr. werken van auteurs als Nicolaas Beets (Hildebrand), Honoré de Balzac, Emile Zola, Charles Dickens.
- ¹⁵⁷ Na het overlijden van Pastoor van Zon waren verschillende novicen uit de gemeente Oosterhout ingetreden maar geen directe familieleden. Het is tot op heden onbekend of één van hen in kon treden volgens het legaat. In 1862 werd Petronella Leysen geprofest, in 1864 Adriana Leysen en Adriana Pals, allen uit Den Hout en Joanna Rombouts uit Oosterhout; in 1866 werd Catharina Laurijssen geprofest, in 1867 Elisabeth Broeders, beiden uit Oosterhout, daarna in 1876 Anna Comelia Sprangers uit Oosterhout en in 1882 Joanna van Raamsdonk uit Den Hout.
- ¹⁵⁸ Mededeling van pastoor J.A.J. Ooms van het Begijnhof, waarvoor vriendelijk dank.
- ¹⁵⁹ Bijvoorbeeld de kinderen van Mechtildis van Loon en Adriaan Crul.
- ¹⁶⁰ GAB III-50 (Archief van Notaris Beens) 1407: 87.
- ¹⁶¹ GAB, Arch. Beg., 625: brief d.d. 4 aug. 1859.
- ¹⁶² *Ibidem*, notariële document d.d. 13 maart 1860.
- ¹⁶³ Dank aan Dr.A.van de Sande van het Historisch Instituut der Katholieke Universiteit van Nijmegen voor de goede aanwijzingen bij dit onderzoek. Eveneens dank aan Drs.Joost Roosendaal, v.m. student-assistent bij genoemd instituut. De spiegel is door vererving in bezit bij een der nazaten van de familie van Zon. A.W.F.M. van de Sande, 'Vrijmetselaarsloges in Noord-Brabant ca. 1770-1840', in: *Noordbrabants Historisch Jaarboek V* (Zutphen 1988)121-152; Dré van Dongen, *Niet verbleken* (Breda 1991).
- ¹⁶⁴ Petrus Ingen Housz staat per 1 april 1801 vermeld onder 'Gezellen en Leerlingen'. Op 11 augustus 1802 werd hij 'verkooren' als officier en wel als 'orchestmeester'. Dank aan Drs. E.P.Kwaadgras, archivaris en conservator van de Orde der Vrijmetselaren onder het Grootoosten der Nederlanden, voor zijn hulp bij dit onderzoek. 's Gravenhage, Orde van Vrijmetselaren onder het Grootoosten der Nederlanden: Archief Breda, Het Vrij Geweeten.
- ¹⁶⁵ Joannes Josephus Ludovicus Ingen Housz werd aangeduid als 'particulier' te Breda. GAB, Burgerlijke Stand; *Nederlands Patriciaat XXIX* (1943) 192-208, LIX (1973) 108-136.
- ¹⁶⁶ Van de Sande; *a.w.*, 126-132.
- ¹⁶⁷ Een andere broer van Florentius was Arnoldus F.J. Ingen Housz, een arts; het is niet onmogelijk dat hij de huisarts was van Pastoor van Zon gezien de vele relaties tussen hem en leden van de familie Ingen Housz. P.C. Bloys van Treslong Prins, *Genealogische aantekeningen en heraldische gedenkwaardigheden in en uit de kerken der Provincie Noord-Brabant, II* (Utrecht 1924) 193.
- ¹⁶⁸ (V.Rolland), J.B. Rietstap. *Planches de l'annuaire général V* (Paris s.a) s.v. *Son (van) (Brab. sept., Rotterdam)*; Van Son, *a.w.* III (1951) 2; *Nederlands Patriciaat XLII* (1956) 250.
- ¹⁶⁹ Dank aan pastoor J.A.J. Ooms van het Begijnhof voor het tonen van de pastorie en zijn uitleg daarbij.
- ¹⁷⁰ Krüger, *a.w.* II, 447-449.

BIJLAGE: GENEALOGIE VAN ZON

